

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

STUDII ECONOMICE

Învățământul din România în perioada 1919-2017

Florin Marius Pavelescu

București
2018

ISSN: 2285 – 7036 INCE – CIDE,
București, Calea 13 Septembrie, Nr.13, Sector 5

CUPRINS

1. Progrese ale sistemului de instrucțiune publică în perioada 1919-1939	3
1.1. Viziunile asupra reformei instrucțiunii publice și modificările cadrului instituțional-legislativ ...	3
1.2. Cheltuielile bugetului de stat pentru instrucțiune publică între anii 1922 și 1938.....	6
1.3. Evoluția populației școlare și a numărului de cadre didactice în perioada 1919-1938	6
2. Repere ale evoluției învățământului în perioada 1940-1947	8
3. Învățământul în cursul economiei de comandă (1948-1989)	9
3.1. Contorsiunile evoluției cadrului instituțional-legislativ.....	9
3.2. Cheltuielile bugetului de stat destinate învățământului în perioada 1950-1989	11
3.3. Dinamica și schimbările structurale din cadrul populației școlare în perioada 1948-1990	12
3.4. Corelația dintre efectivele școlare și numărul de cadre didactice în învățământul preșcolar, primar și gimnazial	13
3.5. Dinamica și mutațiile structurale ale învățământului secundar superior	13
3.6. Caracteristici ale evoluției învățământului superior.....	14
3.7. Evoluția numărului de absolvenți și a numărului mediu de ani de studiu	16
4. Învățământul în contextul transformării economiei și integrării europene	17
4.1. Mobilitatea cadrului instituțional-legislativ	17
4.2. Cheltuielile bugetului de stat pentru învățământ în perioada 1990-2016	18
4.3. Dinamica populației școlare în perioada 1990-2016	19
4.4. Corelația dintre efectivele școlare și numărul de cadre didactice în învățământul preșcolar, primar și gimnazial	19
4.5. Dinamica și mutațiile structurale ale învățământului secundar superior	20
4.6. Caracteristici ale evoluției învățământului superior	22
4.7. Evoluția numărului de absolvenți și a numărului mediu de ani de studiu	24
Concluzii	24
Bibliografie	25

ÎNVĂȚĂMÂNTUL DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA 1919-2017¹

FLORIN MARIUS PAVELESCU*

Abstract: *The paper shows the evolution of Romania's education system during a century after the 1918 Great Union and identifies four great phases, determined by external shocks and by transformations of economic and social-political system, namely: a) 1919-1939 (interwar period), b) 1940-1947 (period of the World War Two and of the first post war years), c) 1948-1989 (period of command economy) and d) 1990-2017 (period of reimplementation of market mechanisms and integration into European Union). The chapters of the paper are related to the above-mentioned phases and emphasize the relevant aspects of the changes of the institutional-legislative framework and of the features of governmental education policies, on the one hand, the dynamics of the school population, of graduates and of the teaching staff, on the other hand. A special attention is paid to the development of the tertiary education. It also estimates the average school years of potential active population during the 1966-2011 period. In this context, we are able to identify the conditioning factors of successful implementation of the education reforms and their positive outcomes for economic and social development in the long run.*

Keywords: *Education reforms, school population, teaching staff, compulsory education, tertiary education, massification, average school years*

JEL: *I22, I23, I25, I28, N34*

În decursul unui secol de la Marea Unire din anul 1918, dezvoltarea învățământului din România a fost puternic influențată de schimbările din sistemul economic și social-politic, ca urmare a mutațiilor determinate de desăvârșirea procesului de realizare a unității naționale din punct de vedere teritorial și politic, a consecințelor celui de al Doilea Război Mondial asupra statelor din Europa Centrală și de Est, precum și de reimplementarea mecanismelor concurențiale și, ulterior, de integrarea în Uniunea Europeană. Din aceste motive, pentru analiza trăsăturilor definitorii ale modalităților de realizare a alfabetizării și a transmiterii de cunoștințe structurate către tinerele generații, precum și a pregătirii forței de muncă, este recomandabil să se utilizeze următoarea periodizare: A) 1919-1939 (perioada interbelică), B) 1940-1947 (perioada celui de al-Doilea Război Mondial și a primilor ani postbelici), C) 1948-1990 (perioada economiei de comandă) și D) după anul 1990 (perioada reimplementării mecanismelor concurențiale și a integrării în Uniunea Europeană). Astfel, se relevă impactul pe care natura cadrului instituțional, starea economiei și șocurile externe l-au avut asupra organizării și funcționării principalelor forme de educație și formare profesională.

1. Progrese ale sistemului de instrucțiune publică în perioada 1919-1939

Cele două decenii interbelice (1919-1939) au fost marcate de un remarcabil efort al autorităților publice, precum și al unei pleiade de intelectuali și oameni politici care nu se aflau în poziții guvernamentale de a consolida o serie de bune practici legate de instrucțiunea publică și pregătirea profesională de dinaintea Primului Război Mondial, concomitent cu realizarea de modificări substanțiale ale cadrului instituțional, care să favorizeze reducerea analfabetismului și creșterea nivelului general de cunoștințe al populației.

Modernizarea instrucțiunii publice a fost influențată de acțiunea unor factori multipli, dintre care cei mai importanți au fost: a) fluctuațiile activității economice, care au modelat nivelul alocațiilor bugetare în termeni reali pentru respectivul domeniu; b) ciclurile vieții politice, care au determinat într-o măsură însemnată viziunile, obiectivele și modul concret de elaborare și implementare a reformei în cadrul diferitelor componente ale instrucțiunii publice.

1.1. Viziunile asupra reformei instrucțiunii publice și modificările cadrului instituțional-legislativ

Necesitatea realizării unei reforme profunde a instrucțiunii publice, care să prezeve rezultatele obținute prin eforturile neobosite de circa un sfert de veac ale lui Spiru Haret², concomitent cu adaptarea la noile realități economice și

¹ Acest elaborat reprezintă o variantă revizuită a capitolului „Învățământul”, publicat de autor în Aurel Iancu, George Georgescu, Victor Axenciuc, Florin-Marius Pavelescu, Constantin Ciutacu (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. II, *Economia sectorială*, Colecția Civilizația Românească, Cartea 16, Editura Academiei, București, 2018 (ISBN 978-973-27-3023-2).

* Institutul de Economie Națională al Academiei Române.

² Reforma elaborată și pusă în practică de Spiru Haret la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în principal prin intermediul legilor referitoare la învățământul secundar și superior (1897), învățământul profesional (1899) și învățământul preșcolar (1909), a avut un puternic impact asupra sistemului de educație și formare profesională în ansamblul său.

Unul dintre principalele obiective ale modificării cadrului legislativ a fost îmbunătățirea organizării și funcționării școlilor normale. Durata cursurilor respectivei filiere a învățământului secundar a fost mărită de la cinci la șase ani. Prelungirea duratei cursurilor a avut în vedere în special creșterea numărului de ore alocate practicii pedagogice, reprezentând un mijloc de sporire a competențelor profesionale ale viitorilor învățători. Având în vedere realitățile României de dinainte de Primul Război Mondial, unde peste 80% din populație locuia în mediul rural, iar incidența

social-politice, a fost pusă încă din decembrie 1918, la finalul ministeriatului lui Simion Mehedinți. În acel context, au fost făcute mai multe propuneri de modificare a legii instrucțiunii publice, care aveau în vedere mai ales îmbunătățirea selecției viitorilor elevi ai școlilor normale, precum și dezvoltarea infrastructurii școlare.

Dacă în rândul decidenților politici se manifesta practic o unanimitate asupra necesității reformei tuturor componentelor instrucțiunii publice, în ceea ce privește conținutul și modul de implementare s-au manifestat importante dezacorduri.

În perioada celor două decenii interbelice, evoluția cadrului instituțional-legislativ al instrucțiunii publice a purtat amprenta confruntării dintre două viziuni referitoare la dezvoltarea respectivului domeniu de activitate, și anume:

a) **o viziune care sublinia importanța sporirii accesului tinerilor în cadrul sistemului de educație și formare profesională și a creșterii volumului de resurse umane, materiale și financiare** pentru realizarea respectivului deziderat. Se avea în vedere proporția ridicată a analfabetismului, precum și proporția încă redusă a absolvenților învățământului secundar și terțiar în cadrul populației în vârstă de peste 7 ani comparativ cu țările europene dezvoltate și se pornea de la premisa că o creștere a gradului de instrucție a populației putea contribui la accelerarea progresului economic și determina reducerea incidenței unor probleme sociale grave, precum starea precară de sănătate sau subocuparea forței de muncă. Figura emblematică a acestei orientări a fost Constantin Angelescu³, cel mai longeviv ministru al instrucțiunii publice în perioada interbelică, membru al Partidului Național Liberal.

b) **o viziune care pornea, în esență, de la conceptul maioreșcian al „formelor fără fond” și se pronunța împotriva tendințelor de masificare și centralizare a instrucțiunii publice**, susținându-se că astfel se reducea calitatea proceselor educaționale și se pierdeau tradiții valoroase ale educației nonformale sau informale existente încă în mediul rural sau pe plan local. Între reprezentanții acestei orientări s-au numărat Dimitrie Gusti, Nicolae Iorga și Petre Andrei, care au exercitat, pe perioade relativ scurte, funcția de ministru al instrucțiunii publice⁴.

În aceste condiții, s-au manifestat diferențe notabile între schimbările legislative legate de instrucțiunea publică adoptate în primul deceniu interbelic (1919-1928), dominat din punct de vedere politic de PNL, și cel de al doilea deceniu interbelic (1929-1939), marcat de alternanța la putere a mai multor formațiuni politice.

În cursul primului deceniu interbelic (1919-1928), modificarea cadrului instituțional-legislativ al instrucțiunii publice s-a concretizat prin: A) adoptarea unei noi legi a învățământului primar și primar-normal, B) modificarea reglementărilor de ordin legislativ referitoare la învățământul secundar și C) înființarea de noi instituții de învățământ superior și dezvoltarea activității celor existente în perioada antebelică.

analfabetismului și a altor probleme sociale era deosebit de ridicată, Spiru Haret vedea în învățător unul dintre personajele-cheie ale valorificării tradițiilor culturale ale satelor. Astfel, a fost asigurată creșterea caracterului practic al învățământului din mediul rural.

Au fost concepute și alte metode de susținere a pregătirii personalului didactic, acordarea de sprijin material elevilor și studenților săraci, susținerea înființării și funcționării bibliotecilor și a școlilor pentru adulți în mediul rural.

Demersul reformator haretian a avut consecințe benefice atât pe termen mediu, cât și pe termen lung. În perioada 1899-1912, proporția știutorilor de carte în populația în vârstă de peste 7 ani a crescut de la 22,0% la 39,2% la nivel național și de la 15,2% la 34,7% în mediul rural. Astfel, a fost redus decalajul față de provinciile istorice românești care erau încă sub stăpânire străină. În Bucovina aflată sub stăpânire austriacă, respectiva proporție era de 34,1% în anul 1900 și de 46,1% în anul 1910, iar în teritoriile românești anexate la Ungaria era de 36,6% în anul 1900 și de 43,5% în anul 1910. În Basarabia, inclusă în Imperiul țarist, ponderea știutorilor de carte în totalul populației era de 15,6% în anul 1897 (cf. Ungureanu, 2005).

Pe termen lung, s-a asistat la creșterea prestigiului și a competenței profesionale a învățătorilor, care, mai cu seamă în cursul perioadei interbelice, se va dovedi un factor de consolidare a statului național unitar român, făuritor prin acțiuni plebiscitare la sfârșitul Primului Război Mondial.

³ **Constantin Angelescu (1869-1948) apare ca un continuator al lui Spiru Haret**, prin preocupările de reformare și adaptare a sistemului educațional la noile comandamente ale vieții economice și sociale din România după Primului Război Mondial. Datorită apartenenței la Partidul Național Liberal, el a fost numit ministru al învățământului pentru prima dată la 12 decembrie 1918. A ocupat această demnitate până la sfârșitul anului 193, în toate guvernele constituite de partidul al cărui membru era.

Argumentul lui Constantin Angelescu pentru dezvoltarea rapidă a învățământului primar și secundar era necesitatea ridicării nivelului cultural al tuturor locuitorilor țării, deoarece – preciza ministrul național-liberal – „consolidarea unui neam și a unei țări se obține înainte de toate prin răspândirea culturii în păturile cele mai adânci ale poporului” (cf. Schifirneț, 2008).

O latură importantă a activității desfășurate de Constantin Angelescu, care avea un doctorat în medicină în domeniul chirurgiei obținut la Paris în anul 1897, a constituit-o preocuparea constantă nu numai pentru construirea de noi localuri de școală, ci și pentru îmbunătățirea întregii infrastructuri a învățământului primar și secundar. Astfel, a impus ca școlile să fie obligate să posede cantine și, din 1934, să aibă în dotare aparate de radio. A permis vizionarea în școli a filmelor care puteau contribui la sporirea nivelului de educație a elevilor, prin subiecte precum: frumusețile naturale ale României, dezvoltarea economiei românești, datinile și obiceiurile populare. A statuat obligația școlilor de a completa fișe medicale referitoare la starea de sănătate a elevilor la începutul fiecărui an școlar.

S-a preocupat de îmbunătățirea pregătirii profesionale și creșterea salariilor cadrelor didactice. A contribuit decisiv la înființarea în 1926 a Secției Pedagogice Universitare în cadrul Universității București, unde erau admiși institutori și învățători dornici să își îmbunătățească nivelul de pregătire profesională. În vederea stimulării materiale a cadrelor didactice, a reformat sistemul de salarizare pentru respectiva categorie profesională, prin mărirea numărului de gradații care puteau fi acordate.

⁴ În perioada 1918-1940, funcția de ministru al învățământului a fost acordată în mai multe guverne, care nu erau formate de PNL, unor personalități marcante ale științei și culturii naționale. Între reprezentanții de seamă ai mediului cultural-științific românesc care au ocupat funcția de ministru al învățământului sau al educației naționale se pot aminti: Petre P. Negulescu, Ioan Petrovici, Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Petre Andrei, Dumitru Caracostea. În fapt, se continua o tradiție creată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când printre miniștrii instrucțiunii publice s-au numărat Titu Maiorescu, Dimitrie A. Sturza, Vasile Conta, Petru Poni, Simion Mehedinți.

Adoptarea, în anul 1924, a legii învățământului primar și primar-normal a asigurat caracterul unitar al pregătirii școlare a copiilor cu vârsta între 5 și 14 ani, precum și obligativitatea învățământului primar. Totodată, a fost prevăzută posibilitatea organizării unor școli primare și pentru persoanele până la vârsta de 18 ani care nu aveau încă absolvite cursurile primare, precum și asigurarea condițiilor desfășurării învățământului primar în limbile minorităților naționale. În anul 1925 a fost elaborat un act normativ care permitea înființarea și funcționarea de școli primare private.

Legea învățământului secundar, votată în anul 1928, a reprezentat un pas important în modernizarea învățământului românesc. S-a stabilit ca durata cursurilor din învățământul secundar inferior să fie de trei ani, iar cea a celor din învățământul secundar superior, de patru ani. Se precizau tipurile de școli și se reintroducea bacalaureatul pentru certificarea finalizării cursurilor liceale. Respectivul act normativ a contribuit la promovarea egalității de gen în ceea ce privește accesarea în învățământul secundar și la stimularea mobilității profesionale și culturale pentru tinerii care proveneau din categorii sociale cu un nivel relativ redus al veniturilor.

În perioada 1919-1928 nu au fost modificate prevederile legii privind învățământul superior, dar s-a acționat pentru extinderea activității și consolidarea universităților înființate în perioada antebelică (Universitățile din București și Iași, Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, Școala Politehnică din București), integrarea în mediul universitar și cultural național a universităților din provinciile care în anul 1918 fuseseră reunite cu țara-mamă (Universitatea din Cluj și Universitatea din Cernăuți) și pentru crearea de noi instituții de învățământ superior (Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj, Școala Politehnică din Timișoara).

Între anii 1929 și 1939, procesul de modernizare a învățământului din România s-a concretizat prin: A) modificări ale legii învățământului primar; B) schimbări ale unor prevederi legale referitoare la învățământul secundar; C) adoptarea unei noi legi a învățământului superior și modificări ulterioare ale acesteia, determinate de dezvoltarea respectivei componente a sistemului de instrucțiune publică, precum și de contextul social-politic.

Legea învățământului primar din 1924 a fost modificată în anii 1929, 1932 și 1934, în sensul introducerii unor prevederi referitoare la: încadrarea personalului didactic din teritoriile care se reuniseră cu țara-mamă în 1918, modul de desfășurare a învățământului religios-moral în cadrul învățământului primar, asigurarea bazei legale pentru desfășurarea recensământului copiilor în vârstă de 5-16 ani, care erau obligați să fie înscriși în școlile primare, precum și obținerea de către absolvenții cursului supraprimar de 7 clase a unui certificat de ucenicie care să le dea posibilitatea angajării ca lucrători.

În anul 1939 a fost adoptată o nouă lege a învățământului primar și normal, care avea printre obiectivele principale creșterea adaptabilității la condițiile locale a activităților didactice desfășurate în cadrul claselor supraprimare.

Schimbările aduse cadrului legislativ referitor la învățământul secundar au avut în vedere: a) adoptarea, în 1929, a legii învățământului agricol și casnic; b) prelungirea, în 1934, a duratei gimnaziului de la 3 ani la 4 ani, delimitarea clară între cursul inferior (gimnaziul) și cursul superior (liceul), precum și schimbarea conținutului materiilor de studiu și a specializărilor din învățământul liceal teoretic; c) adoptarea, în 1936, a unor legi referitoare la organizarea și funcționarea învățământului secundar comercial și, respectiv, industrial, a școlilor profesionale și a școlilor de meserii. Actele normative intrate în vigoare în 1936 aveau ca obiectiv creșterea caracterului pragmatic al învățământului secundar de tip tehnologic, în contextul majorării cererii de personal calificat în ramurile neagricole⁵.

În intervalul 1929-1938 au fost înregistrate o serie de schimbări semnificative ale cadrului instituțional-legislativ al învățământului superior. Modificarea actelor normative referitoare la respectiva componentă a instrucțiunii publice a fost determinată de necesitatea adaptării la noile realități economice și social-culturale, de consolidarea progreselor consemnate în primul deceniu interbelic, precum și de asigurarea unui sincronism cu tendințele care se manifestau în țările europene cu vechi tradiții universitare. În 1929 a fost adoptată legea de înființare a Academiei de Înalte Studii Agronomice, care răspundea cerințelor majorării numărului de specialiști în sectorul economic, care contribuia cel mai mult la formarea produsului intern brut și la ocuparea forței de muncă.

Legi referitoare la învățământul superior au fost adoptate în anii 1931, 1932, 1937 și 1938. Astfel, a fost consolidat principiul autonomiei universitare, au fost precizate în mod expres instituțiile de învățământ superior care funcționau în România, precum și modul de alegere a conducătorilor universităților și facultăților. A fost definit corpul profesoral și personalul didactic ajutător, mărirea normelor didactice și criteriile de promovare în ierarhia universitară. Pe această cale, a putut fi redusă dependența numărului de cadre didactice de numărul de studenți și au fost atrași în activitatea universitară reprezentanți valoroși ai tinerelor generații de absolvenți. Totodată, s-au promovat consolidarea din punct de vedere organizațional a învățământului superior tehnic, extinderea activității Școlilor Politehnice din București, Cluj și Timișoara și înființarea, după 1937, a Școlii Politehnice din Iași.

Modificările operate în cadrul instituțional-legislativ referitor la învățământul superior au avut efecte pozitive, precum: a) afirmarea instituțiilor de învățământ superior ca factor de susținere a culturii naționale și a progresului economic și social; b) consolidarea prestigiului social al cadrelor didactice universitare; c) crearea condițiilor de creștere a implicării mediului universitar în găsirea de soluții la problemele care se manifestau cu acuitate în societatea românească;

⁵ Învățământul secundar industrial nu constituia singura formă de pregătire a personalului cu nivel mediu de calificare. O modalitate larg răspândită a fost ucenicia, reglementată prin legea privind contractele de muncă din 1929 și legea pentru pregătirea profesională și exercitarea meseriilor din 1936. Astfel, a fost introdus contractul de ucenicie, pentru definirea mai bună a drepturilor și obligațiilor ucenicilor, organizarea uceniciei și lărgirea posibilităților firmelor din industrie, comerț și administrație publică de recrutare a diferitelor categorii de personal.

d) crearea premiselor pentru obținerea de rezultate științifice remarcabile, comparabile cu cele obținute în epocă în țările europene dezvoltate⁶.

1.2. Cheltuielile bugetului de stat pentru instrucțiune publică între anii 1922 și 1938

Schimbările operate în cadrul instituțional-legislativ al instrucțiunii publice au fost implementate în condițiile unor fluctuații însemnate ale cheltuielilor efectuate de la bugetul de stat pentru respectivul domeniu, în cursul celor două decenii interbelice.

Astfel, în intervalul 1922-1928, când, cu o scurtă întrerupere în anul 1926-1927, la putere au fost guverne național-liberale, resursele bugetare alocate au crescut în termeni reali de peste 6,2 ori (tabelul nr. 1). Majorarea impresionantă a sumelor destinate susținerii dezvoltării instrucțiunii publice a fost urmarea atât a sporirii nivelului cheltuielilor totale ale bugetului de stat, cât și a creșterii ponderii deținute de domeniul de activitate analizat de la 10,1% în anul 1922 la 13,4% în anul 1928⁷. Pe această cale, a fost sprijinită extinderea infrastructurii școlare din învățământul primar și secundar, precum și creșterea numărului de cadre didactice și îmbunătățirea formelor de salarizare a respectivei categorii profesionale.

Tabelul nr. 1

Caracteristici ale cheltuielilor bugetare pentru instrucțiune publică în termeni reali, în perioada 1922-1938

Anul	Dinamica cheltuielilor bugetare pentru instrucțiune publică	Ponderea cheltuielilor pentru instrucțiune publică în cheltuielile bugetului de stat
1922	100,0	10,1
1928	620,8	13,4
1938	603,8	15,4

Sursa: Calculat după: *Anuarul statistic al României* și Axenciuc (1994).

Între 1929 și 1938, fluctuațiile activității economice au avut un puternic impact asupra dinamicii cheltuielilor bugetare destinate instrucțiunii publice. În timpul crizei din 1929-1933, nivelul respectivelor cheltuieli s-a redus sensibil. Relansarea economiei dintre 1934 și 1938 nu a condus la atingerea, în termeni reali, a nivelului alocărilor de resurse bugetare din anul 1928, chiar și în contextul majorării ponderii instrucțiunii publice în cheltuielile bugetare totale de la 13,4% în anul 1928 la 15,4% în anul 1938. În anul 1938, respectivul indicator reprezenta 97,3% din nivelul înregistrat în anul 1928. În fapt, consolidarea sistemului de instrucțiune publică în cursul celui de al doilea deceniu interbelic a avut loc pe fondul unei austerități bugetare.

1.3. Evoluția populației școlare și a numărului de cadre didactice în perioada 1919-1938

Ca urmare a modificării cadrului instituțional-legislativ și a altor măsuri de îmbunătățire a instrucțiunii publice, **ponderea populației școlare statistice în populația totală**⁸ s-a majorat de la 10,35% în anul școlar 1921-1922 la 11,23% în anul școlar 1927-1928 și la 14,44% în anul școlar 1937-1938 (tabelul nr. 2).

Creșterea ponderii populației școlare în populația totală a fost însoțită de modificări structurale. Astfel, ponderea preșcolărilor a crescut de la 1,51% în anul școlar 1921-1922 la 5,11% în anul școlar 1927-1928 și a atins 4,23% în anul școlar 1937-1938, în timp ce ponderea studenților s-a mărit de la 0,92% în anul școlar 1921-1922 la 1,62% în anul școlar 1927-1928 și a fost de 1,08% în anul școlar 1937-1938, ceea ce relevă în mod indirect procesul de modernizare a învățământului din România. Oscilațiile ponderilor în cursul intervalului de timp 1921-1928 și, respectiv, 1928-1938 evidențiază complexitatea respectivelor evoluții, precum și intercondiționarea acestora cu starea economiei.

⁶ Între personalitățile care au contribuit la dezvoltarea științei și tehnicii din România în perioada interbelică, personalități provenite din mediul universitar sau academic și care au dobândit o recunoaștere pe plan european și internațional, pot fi menționate: **în domeniul matematicii**, Gheorghe Țițeica, Dimitrie Pompeiu, Traian Lalescu, Simion Stoilow, Grigore Moisil, Miron Nicolescu, Gheorghe Mihoc; **în domeniul fizicii**, Constantin Miculescu, Dragomir Hurmuzescu, Nicolae Vasilescu-Karpen, Ștefan Procopiu, Eugen Bădărău, Horia Hulubei, Șerban Țițeica; **în domeniul chimiei**, Anastasie Obregia, Lazăr Edelleanu, Gheorghe Spacu, Raluca Ripan, Eugen Angelescu, Costin D. Nenițescu; **în domeniul geologiei**, Ludovic Mrazec, Gheorghe Macovei, Ilie Mircea; **în domeniul geografiei**, Simion Mehedinți, Gheorghe Vâlsan, Vintilă Mihăilescu; **în domeniul biologiei**, Emil Racoviță, Iuliu Prodan, Dimitrie Voinov, Grigore Antipa, Traian Săvulescu; **în domeniul medicinei**, Constantin Parhon, Ioan Cantacuzino, Victor Gomoiu, Daniel Danielopolu; **în domeniul științelor economice**, Virgil Madgearu, Victor Slăvescu, Mihail Manoilescu, Ștefan Zeletin, Ion N. Angelescu, Mitiță Constantinescu, Gheorghe Tașcă, Ion Răducanu, Gheorghe Zane, Victor Jinga; **în domeniul științelor juridice**, Constantin Dissescu, Matei Cantacuzino, Traian Ionașcu, Istrate Micescu (cf. Iancu, 2003).

⁷ În perioada 1921-1932, media ponderilor cheltuielilor destinate educației și învățământului în cheltuielile bugetului de stat a fost de 12,5% (cf. *Enciclopedia României*, 1938).

⁸ Populația școlară pe care o utilizăm în prezenta lucrare a fost determinată pe baza datelor din *Anuarele statistice ale României* din perioada 1915-1940 și este diferită de cea prezentată într-un *documentar statistic* realizat de Ministerul Educației în anul 1997. În respectiva lucrare, este determinată populația școlară pentru anii școlari 1900-1901, 1908-1909, 1913-1914, 1920-1921, 1925-1926, care se referă la teritoriul României din perioadele respective. De regulă, populația școlară prezentată în *documentarul statistic* (1997) este mai mare decât cea care reiese din utilizarea datelor din *Anuarul statistic al României*.

Tabelul nr. 2

Estimări ale populației școlare în perioada 1913-1938

Anul școlar	Preșcolari	Elevi	Studenți	Populație școlară	Populație totală	Nr. persoane
						Pondere a populației școlare în populația totală (%)
1921-1922	24.500	1.588.245	14.913	1.627.658	15.727.940	10,35
1927-1928	102.772	1.876.350	32.514	2.011.636	17.149.321	11,73
1937-1938	120.516	2.700.159	30.771	2.851.446	19.750.004	14,44

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României 1922-1940.

Astfel, **în cazul preșcolarilor**, sinuozitatea evoluției ponderilor în totalul populației școlare relevă lărgirea accesului copiilor în vârstă de 5-7 ani în cadrul sistemului de educație în anii 1920 și stabilizarea acestui proces în cursul celui de al doilea deceniu interbelic. Ca urmare a acestor evoluții, în anul școlar 1937-1938, gradul de cuprindere a copiilor din grupa de vârstă de 5-7 ani a fost de 50,9%.

Dinamica și importanța relativă a elevilor în cadrul populației școlare a fost influențată, în fapt, de evoluțiile din învățământul primar și secundar.

În învățământul primar, între 1920 și 1928, numărul total al elevilor a crescut într-un ritm mediu anual de 3,65%, respectiv de la 1.302.194 la 1.673.882 (tabelul nr. 3). În rândul băieților, ritmul mediu anual a fost de 0,63%, iar în rândul fetelor, de 8,83%, ceea ce relevă creșterea gradului de cuprindere în învățământul primar a populației de gen feminin.

Tabelul nr. 3

Numărul de elevi înscriși și de cadre didactice din învățământul primar în perioada 1920-1938

Anul școlar	Număr de elevi	Număr de eleve	Număr total de elevi	Număr de cadre didactice	%
					Număr de elevi/învățător
1920-1921	892.438	409.756	1.302.194	24.389	53,4
1927-1928	932.981	740.901	1.673.882	30.949	54,1
1937-1938	1.281.263	1.076.796	2.358.059	45.769	51,5

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României 1922-1940.

Între anii 1928 și 1938, ritmul mediu anual al numărului total de elevi a fost de 3,49%, respectiv de 3,23% în rândul băieților și de 3,81% în rândul fetelor. Creșterea rapidă a numărului de elevi a avut loc în contextul menținerii scăzute a ratei promovabilității. Între 1925 și 1938, rata promovabilității a fost cuprinsă între 53,0% și 67,0% la nivel național, între 52,1% și 65,7% în mediul rural și între 61,2% și 76,6% în mediul urban (Pavelescu, 2016). Rata scăzută de promovabilitate din învățământul primar, remarcată și în *Enciclopedia României* (1938), avea efecte descurajante pentru continuarea studiilor, mai ales în cazul tinerilor proveniți din mediul rural. Numărul de învățători a crescut de la 34.389 în anul școlar 1920-1921 la 30.949 în anul școlar 1927-1928 și la 45.769 în anul școlar 1937-1938. Chiar dacă numărul de învățători a crescut cu 88% între 1920 și 1938, numărul mediu de elevi per învățător a rămas în continuare ridicat pe tot parcursul perioadei interbelice, fiind de 53,4 în anul școlar 1920-1921, de 54,1 în anul școlar 1927-1928 și de 51,5 în anul școlar 1937-1938.

Conform datelor din *Anuarul statistic*, în intervalul 1920-1928, efectivele de elevi din **învățământul secundar** au crescut într-un ritm mediu anual de 8,05%, de la 102.652 la 176.506, cele mai rapide dinamici fiind înregistrate în învățământul comercial și industrial (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Numărul de elevi înscriși în învățământul secundar în perioada 1920-1938

Anul școlar	Total învățământ secundar	Învățământ teoretic	Învățământ normal	Învățământ comercial	Învățământ industrial	Învățământ agricol
1920-1921	102.652	72.737	10.156	8.518	11.241	0
1927-1928	176.506	83.026	26.344	21.280	40.433	5.423
1937-1938	220.943	146.367	14.994	20.955	33.234	5.393

Sursa: Anuarul statistic al României 1922-1940.

Astfel, ponderea învățământului teoretic în numărul de elevi înscriși în învățământul secundar s-a diminuat de la 70,8% în anul școlar 1920-1921 la 47,0% în anul școlar 1927-1928.

În cursul celui de al doilea deceniu interbelic (1929-1938), numărul total de elevi din învățământul secundar a crescut într-un ritm mediu anual de 2,27%. Creșterea efectivelor de elevi a fost susținută de extinderea învățământului liceal teoretic, a cărui pondere s-a majorat de la 47,0% în anul școlar 1927-1928 la 66,2% în anul școlar 1937-1938. A fost o consecință a consolidării prestigiului diplomei de bacalaureat, dar și a faptului că unele dintre formele învățământului secundar tehnologic nu ofereau suficientă credibilitate sau absolvirea acestora implica interdicții privind accesarea în învățământul superior.

Între anii 1928 și 1938, numărul de cadre didactice din învățământul secundar a crescut mai repede decât numărul de elevi înscriși. Astfel, numărul mediu de elevi per cadru didactic s-a micșorat de la 16,7 în anul școlar 1927-1928 la 11,1 în anul școlar 1937-1938 (tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5

Numărul de elevi per cadru didactic în învățământul secundar în anii școlari 1927-1928 și 1937-1938

Anul școlar	Total învățământ secundar	Învățământ teoretic	Învățământ normal	Învățământ comercial	Învățământ industrial	Învățământ agricol
1927-1928	16,7	18,5	14,5	15,0	17,0	11,7
1937-1938	11,1	12,3	11,7	11,6	7,6	11,2

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României 1928-1940.

Dezvoltarea învățământului primar și secundar a avut un efect pozitiv asupra creșterii proporției persoanelor știutoare de carte. La recensământul populației din anul 1930, respectiva proporție era de 57,09%. În rândul persoanelor știutoare de carte, proporția celor care absolviseră doar învățământul primar era de 85,1%, iar a celor care absolviseră învățământul secundar, de 11,8%.

În perioada interbelică, evoluția numărului total și a structurii pe domenii de specializare a studenților înscriși în învățământul superior a fost puternic influențată de caracteristicile situației economico-sociale generale, precum și de nivelul resurselor bugetare alocate respectivei componente a instrucțiunii publice.

În intervalul 1919-1934, pe fondul eforturilor de refacere a economiei după Primul Război Mondial, al reformelor realizate în primii ani interbelici, precum și al creșterii impresionante a resurselor bugetare alocate instrucțiunii publice, numărul de studenți s-a majorat substanțial atât în instituțiile de învățământ superior de tradiție, cât și în cele nou înființate. Conform datelor din *Anuarul statistic*, numărul studenților înscriși a fost de 11.515 în anul universitar 1919-1920, de 32.514 în anul universitar 1927-1928 și de 40.903 în anul universitar 1933-1934. Majorarea efectivelor de studenți s-a produs în special în studiile din domeniul umanist și al dreptului, ceea ce însemna continuarea unei tradiții antebelice. Totodată, numărul de studenți era supraestimat, deoarece, așa cum remarcă *Enciclopedia României* (1938), mulți studenți se înscriau concomitent la mai multe facultăți, dar, de regulă, nu alegeau decât una.

În timpul relansării economiei dintre anii 1934 și 1938, numărul de studenți înscriși a avut o tendință de reducere, de la 41.307 în anul universitar 1934-1935 la 30.771 în anul universitar 1937-1938. A fost un efect al modificărilor apărute în economie, al austerității bugetare, precum și al experiențelor negative ale absolvenților din perioada crizei economice dintre 1929 și 1933 în ceea ce privește posibilitățile de găsire a unor locuri de muncă unde să poată valorifica pregătirea dobândită în urma participării la cursurile universitare.

Totodată, s-au redus ponderile domeniilor universitar-pedagogic, medical, de științe juridice și de artă în numărul total de studenți și a crescut importanța relativă a Școlilor Politehnice, a Academiiilor de Înalte Studii Agronomice și a Academiiilor de Înalte Studii Comerciale și Industriale. În anul universitar 1937-1938, ponderi de peste 10% în numărul total de studenți se înregistrau în specializările: drept (29,73%), litere și filosofie (15,86%) și înalte studii comerciale și industriale (10,50%), în timp ce proporția teologiei era de 9,12%, iar cea a școlilor politehnice de 8,42%.

Numărul de cadre didactice universitare a avut dinamici diferențiate în raport cu cele ale numărului de studenți. Astfel, între anii 1920 și 1925, numărul de cadre didactice a crescut mai rapid decât numărul de studenți, ca o expresie a eforturilor de consolidare a instituțiilor de învățământ superior. Între 1924 și 1933, numărul de cadre didactice universitare a crescut mai lent decât numărul de studenți.

Între 1933 și 1938, numărul de cadre didactice de la principalele instituții de învățământ superior a crescut cu circa 3,4%, de la 2.002 la 2.070, chiar și în contextul reducerii numărului de studenți (Pavelescu, 2016).

2. Repere ale evoluției învățământului în perioada 1940-1947

Perioada 1940-1947 a fost marcată de o serie de modificări contradictorii, care relevă existența a două subperioade distincte, și anume: a) 1940-1944 (a celui de al Doilea Război Mondial) și b) 1945-1947 (a primilor ani postbelici).

În perioada celui de al Doilea Război Mondial, numărul elevilor din învățământul primar a fost de peste 1,6 milioane, ceea ce este o dovadă a solidității sistemului de instrucțiune publică din epocă, chiar și în condiții social-politice extrem de dificile. Și în învățământul secundar a continuat activitatea fără să se înregistreze perturbări majore, fapt atestat de numărul de absolvenți ai gimnaziului, care în perioada 1941-1943 a fost cuprins între 28.431 și 28.920, comparativ cu 31.776 în anul școlar 1939-1940.

Învățământul superior a resimțit în anul 1940 consecințele profund negative pentru România ale pactului Ribbentrop-Molotov și ale Dictatului de la Viena. Astfel, au dispărut din sistemul de învățământ românesc activitățile

universitare desfășurate la Cernăuți și Chișinău. De asemenea, a fost strămutată la Sibiu și apoi la Brașov Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale de la Cluj⁹.

În anul 1942, sub ministeriatul lui Ioan Petrovici, a fost promulgată o nouă lege a învățământului superior, care a consolidat progresele realizate în respectiva componentă a instrucțiunii publice în cursul celor două decenii interbelice. Astfel, a fost consfințită autonomia universitară, a fost reglementată în mod unitar activitatea în învățământul terțiar și a fost îmbunătățit statutul cadrelor didactice.

Cererea de învățământ superior s-a redus considerabil. În anul universitar 1943-1944, numărul total de studenți reprezenta doar 72,2% din cel înregistrat în anul universitar 1938-1939, respectiv 20.742 comparativ cu 28.728. Reducerea numărului total de studenți a avut drept cauze pierderile teritoriale din anul 1940, precum și mobilizarea pe front a unor persoane de gen masculin care, în mod normal, ar fi dobândit statutul de student. Reducerea cererii de învățământ superior cauzată de desfășurarea operațiunilor militare a fost parțial compensată de conturarea unei tendințe de majorare a numărului de studenți înscriși la cursurile universitare, nivelul mediu al perioadei 1940-1944 fiind de 7.359, în comparație cu 6.906 în anul universitar 1938-1939. În acest context, s-a înregistrat majorarea forțată a gradului de feminizare a efectivelor de studenți de la 24,0% la 34,1%.

După August 1944, în noul context social-politic, a fost modificat sensibil modul de organizare și funcționare a învățământului.

Începând cu anul 1945, au fost organizate primele campanii pentru reducerea analfabetismului. Cu toate aceste eforturi, până în anul 1947, respectivul fenomen nu a fost eradicat, datele Recensământului populației din ianuarie 1948 relevând o rată a neștiinței de carte de peste 23% a populației cu vârsta mai mare de 7 ani¹⁰.

A fost stimulată creșterea numărului de elevi admiși în învățământul secundar superior, dar fără să se acorde importanță păstrării tradițiilor și bunelor practici din anii interbelici. În raport cu anul școlar 1945-1946, numărul de elevi înscriși în respectiva componentă a instrucțiunii publice era de 191.463, cu 75,9% mai ridicat decât cel înregistrat în anul școlar 1938-1939. Mărirea efectivelor de elevi a fost de 64,3% în cazul liceelor, de 88,7% în cazul școlilor normale și de 85,3% în cazul școlilor profesionale. În cadrul învățământului liceal, au fost majorate sensibil efectivele de elevi înscriși în liceele industriale, astfel încât, în anul școlar 1945-1946, respectivele instituții de învățământ aveau o pondere de 19,1% în numărul de elevi înscriși în învățământul liceal, comparativ cu 15,1% ponderea liceelor comerciale și 65,8% cea a altor tipuri de licee.

Numărul total de studenți a crescut cu circa 39%, de la 40.941 în anul universitar 1944-1945 la 56.890 în anul universitar 1946-1947. Mărirea efectivelor de studenți a avut loc concomitent cu reducerea exigențelor legate de admiterea în învățământul superior și cu realizarea de schimbări instituționale în contradicție cu tradițiile universitare formate în deceniile anterioare. În 1946 a fost anulată autonomia universitară. Ulterior a avut loc o primă reorganizare a instituțiilor de învățământ superior existente¹¹ și au fost înființate altele noi, un exemplu fiind Facultatea de Medicină de la Timișoara. A fost schimbată structura corpului profesoral prin excluderea unor cadre universitare cu multă experiență și prestigiu științific care se situau în opoziție cu puterea politică¹² și a fost angajat în mediul universitar un personal nou, selectat cel mai adesea pe motive ideologice, care nu întrunea decât în proporții limitate cerințele de pregătire profesională și pedagogică.

3. Învățământul în cursul economiei de comandă (1948-1989)

În perioada 1948-1989, învățământul a fost puternic influențat de existența economiei de comandă și a sistemului politic monopartid. Cadrul instituțional-legislativ a avut o evoluție contradictorie, în funcție de atitudinea factorilor decidenți referitoare la rolul educației în viața economică și socială, pe de o parte, dar și de starea generală a economiei, pe de altă parte.

3.1. Contorsiunile evoluției cadrului instituțional-legislativ

Pe fondul impunerii economiei de comandă, **a fost legiferată la 3 august 1948 o reformă a învățământului.** Principalele obiective declarate ale respectivei reforme erau lichidarea neștiinței de carte, democratizarea învățământului,

⁹ Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale de la Cluj a fost înființată în septembrie 1920, sub denumirea de Academia Comercială din Cluj, și și-a schimbat denumirea în una similară cu cea a instituției omoloage din București în anul 1922.

¹⁰ Campaniile pentru reducerea analfabetismului au continuat și după anul 1947, până în anul 1955, când a fost declarată în mod oficial lichidarea acestuia în rândul populației adulte.

¹¹ Un exemplu edificator pentru schimbările produse în învățământul superior din primii ani postbelici este Legea nr. 288/1947 pentru înființarea Academiei de Studii Comerciale și Cooperatiste, prin fuziunea forțată a Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale cu Academia de Studii Cooperatiste. Reorganizarea respectivei instituții de învățământ superior a fost urmată de modificarea programelor analitice, prin introducerea de cursuri și seminare care promovau metode de organizare a economiei conduse centralizat, de tip sovietic. Asemenea modificări ale programelor analitice au fost impuse practic în toate universitățile și au prefigurat reforma învățământului din august 1948.

¹² Între victimele măsurilor de epurare din primii ani postbelici a cadrelor universitare de mare prestigiu profesional din domeniul studiilor superioare economice se numără: V. Slăvescu, V. Bădulescu, I. Răducanu, Gh. Tașcă, Gr. Mladenatz, G. Netta, profesori la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, și I. Jinga, rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj-Brașov între anii 1942 și 1945.

educarea tinerei generații în spiritul „democrației populare”, posibilitatea organizării învățământului în limbile naționalităților conlocuitoare (minorităților naționale).

Prin noul cadru instituțional se determina o ruptură brutală cu tradițiile create și/sau consolidate pe parcursul a mai multor decenii. În fapt, principiile pe baza cărora era organizat procesul educațional copiau în mod mecanic experiențe din alte țări în care era dominantă ideologia marxist-leninistă. Se statua că toate procesele educaționale erau de natură laică și organizate exclusiv de către autoritățile statale și se desființa orice formă de învățământ particular. Obligativitatea învățământului era limitată la 4 ani, respectiv la învățământul primar (redenumit învățământ elementar), iar durata învățământului secundar inferior se stabilea la 3 ani. Durata învățământului secundar superior teoretic (de cultură generală) a fost stabilită la 4 ani, dar între 1954 și 1956 a fost redusă la doar 2 ani. Se utilizau doar manuale unice pentru fiecare an de studiu și domeniu de specializare. Se impuneau condiții bazate pe criteriile politice și de origine socială care trebuiau îndeplinite de cadrele didactice pentru a putea profesa. Din această cauză, mai ales în anul școlar 1948-1949, au fost efectuate masive epurări în rândul corpului profesoral format în perioada interbelică.

În învățământul secundar superior a fost restricționată filiera vocațională și au fost încercate mai multe variante de organizare a filierei tehnologice. În cadrul filierei tehnologice, au fost organizate „școli medii tehnice” nu doar pentru pregătirea în meserii cu caracter tehnic din domeniul producției materiale, ci și pentru ocupații din sectorul de servicii (comerț interior, ocrotirea sănătății, administrație publică etc.). Formulele de organizare a filierei tehnologice a învățământului secundar superior nu au dat rezultatele scontate și din această cauză au fost înregistrate o serie de reorganizări în anii 1954 și 1956.

În anul 1955, în timpul primului ministeriat al lui Ilie Murgulescu¹³, concomitent cu prelungirea învățământului obligatoriu la 7 ani, au fost inițiate forme de pregătire postsecundare neuniversitare, unde erau admiși absolvenții învățământului secundar superior teoretic în cadrul filierei tehnologice (școlile medii tehnice pentru personal tehnic, pentru muncitori calificați și, respectiv, pentru maiștri) și al filierei pedagogice (institutele pedagogice de 2 ani).

Învățământul superior a fost profund afectat de reforma din 1948. Astfel, au fost modificate pe scară largă programele analitice ale disciplinelor de studiu în conformitate cu orientările sugerate de consilierii sovietici sau prin copierea mecanică a unor experiențe aferente domeniilor de studiu din țări în care se afla la putere partidul unic de orientare marxist-leninistă. Între principalele modificări introduse în cadrul studiilor universitare a fost introducerea cursurilor obligatorii de marxism-leninism la toate facultățile, indiferent de domeniul de studiu. Astfel, au fost create în fiecare instituție de învățământ superior catedre de economie politică marxistă, filosofie marxistă și marxism-leninism.

De asemenea, au fost modificate denumirile celor mai multe dintre instituțiile de învățământ superior. Astfel, dintre denumirile de tradiție din perioada interbelică a rămas doar cea de „universitate” și a fost utilizată cea de „institut”¹⁴ practic pentru toate celelalte instituții de învățământ superior.

În perioada 1948-1961, accesul în învățământul superior a fost restricționat prin aplicarea unor criterii discriminatorii legate de originea socială sau de statutul ocupațional al candidaților. Totodată, din motive ideologice, mai ales în cadrul facultăților cu profil tehnic, au fost admiși în calitate de studenți candidați care nu promovaseră examenul de bacalaureat, dar care proveneau din mediul muncitoresc. Din această cauză, calitatea rezultatelor profesionale obținute de studenți a cunoscut o scădere constantă, fapt remarcat de autoritățile vremii la sfârșitul anilor 1950 și începutul anilor 1960. Astfel, a început să fie conștientizat, de către decidenții politici de vârf, faptul că susținerea procesului de industrializare și adaptarea la noile realități internaționale erau tot mai mult condiționate de îmbunătățirea substanțială a calității învățământului de toate gradele.

În cursul celui de al doilea ministeriat al lui Ilie Murgulescu a fost implementată o reformă a învățământului care a inclus mărirea duratei învățământului obligatoriu de la 7 la 8 ani începând din anul școlar 1962-1963, prin prelungirea cu un an a învățământului gimnazial. Totodată, au fost realizate o serie de schimbări ale programelor analitice, care includeau: mărirea numărului de limbi străine studiate în liceu, reintroducerea studiului limbii latine, revenirea la profilurile real și uman în cadrul învățământului liceal teoretic, reintroducerea examenului de bacalaureat. În învățământul superior au fost înlăturate mecanismele de admitere preferențiale legate de originea socială sau de statutul ocupațional al

¹³ Ilie Murgulescu (1902-1991) se numără printre marile personalități științifice care au adus contribuții de prim ordin atât la dezvoltarea învățământului, cât și a domeniului științific în care a dobândit formarea profesională inițială. Absolvent în anul 1928 și doctor din anul 1932 al Facultății de Științe din Cluj, cu un stagiul de pregătire la Institutele de Chimie-Fizică ale Universităților din Leipzig și Jena în perioada 1932-1934, Ilie Murgulescu a fost profesor la Institutul Politehnic din Timișoara și la Universitatea din București. A ocupat funcții de conducere în domeniul învățământului în calitate de rector al Institutului Politehnic din Timișoara (1947-1949), rector al Universității din București (1949-1950) și ministru al învățământului (1955-1956 și 1960-1963). A fost președinte al Academiei Române în perioada 1963-1966.

¹⁴ Un exemplu de utilizare excesivă a denumirii de „institut” în respectiva perioadă pentru instituțiile de învățământ superior este și cazul învățământului superior economic. Astfel, în anul 1948, în contextul reformei învățământului, a fost restructurată Academia de Studii Comerciale și Cooperatiste din București creată în anul 1947 în condițiile anterior menționate și a fost înființat Institutul de Studii Economice și Planificare (ISEP), având în componență cinci facultăți cu durate de studii de trei sau patru ani (Văcărel, 2013). Este de menționat că, o anumită perioadă de timp, respectiva instituție a fost singura care a pregătit economiști cu studii superioare, deoarece, în anul 1950, a fost desființată abuziv fosta Academie de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj-Brașov.

candidaților și au fost adoptate măsuri de stimulare materială și morală a performanțelor educaționale și științifice ale studenților.

Înființarea de noi universități la Timișoara (1962), Craiova (1965) și Brașov (1971) a reprezentat o extindere a oportunităților de acces în învățământul superior pentru tinerii din toate regiunile României.

În ceea ce privește învățământul superior economic, se remarcă schimbarea în anul 1958 a denumirii ISEP în Institutul de Studii Economice (ISE). Treptat, învățământul economic superior s-a extins și la alte instituții de învățământ superior din țară. Au fost înființate facultăți de studii economice în cadrul Universităților de la Cluj (1961), Iași (1962), Craiova (1966) și Timișoara (1967). Respectivul facultăți cuprindeau secții ale căror specializări erau aceleași cu domeniul de studiu al unora dintre facultățile ISE București (finanțe-contabilitate, economie agrară, economia industriei, construcțiilor și transporturilor). În anul 1967 se modifică denumirea ISE București în Academia de Studii Economice București (ASE), apropiată de cea avută în perioada interbelică de respectiva instituție de învățământ superior.

În 1966 a fost legiferată organizarea și funcționarea liceelor de specialitate, ceea ce însemna, într-o anumită măsură, o reînviere a unei tradiții din deceniile interbelice, legate de pregătirea personalului cu calificare medie. În 1968 a fost adoptată o nouă lege a învățământului, care consfințea progresele realizate în intervalul 1962-1967, reconfirma gratuitatea întregului proces educativ și stabilea trecerea la învățământul obligatoriu de 10 ani începând cu anul școlar 1972-1973.

La sfârșitul anilor 1960 și începutul anilor 1970, în mediul universitar au fost realizate o serie de deschideri către evoluțiile tehnologice și bunele practici manageriale din țările cu economie de piață consolidată, fapt care a avut efecte pozitive în pregătirea profesională a specialiștilor. Totodată, factorii decizionali au conștientizat importanța educației permanente, fapt relevant de adoptarea Legii nr. 2/1971, prin care se asigurau condițiile pentru „perfecționarea pregătirii profesionale a lucrătorilor”.

La mijlocul anilor 1970 au fost adoptate măsuri care au avut un puternic impact asupra fizionomiei învățământului românesc și a eficacității acestuia până la sfârșitul anilor 1980. Principalii factori care au contribuit la modificarea profundă a sistemului de educație și pregătire profesională au fost: realizarea tranziției la învățământul obligatoriu de 10 ani, necesitatea formării de competențe profesionale în acord cu modificările care se prefigurau în aparatul productiv, ca urmare a celor două șocuri petroliere și a extinderii utilizării de noi tehnologii. Orientarea ideologică a factorilor decizionali din epocă, precum și o serie de neîmpliniri ale funcționării învățământului secundar tehnologic au determinat schimbări care, pe termen lung, au avut atât consecințe negative, cât și consecințe pozitive.

Pe de o parte, asigurarea obligativității învățământului de 10 ani s-a realizat prin fragmentarea învățământului liceal în două trepte de câte doi ani, concomitent cu extinderea de amploare a filierei tehnologice, în fapt, a liceelor industriale, și restrângerea drastică a cifrelor de școlarizare ale filierei teoretice și vocaționale. În acest fel, a fost privilegiată predarea disciplinelor tehnologice și a fost neglijată însușirea de către elevi a disciplinelor care asigurau formarea culturii generale sau pregătirea în domeniul științelor sociale. Pe de altă parte, a fost statuată, într-o nouă lege a învățământului adoptată în 1978, importanța studierii în învățământul secundar a disciplinelor fundamentale (matematica, fizica, chimia, biologia), fapt care a explicat în bună măsură performanțele profesionale ulterioare ale generațiilor de tineri care au studiat în învățământul secundar în perioada analizată.

Chiar dacă în cursul anilor 1980 s-au manifestat multiple distorsiuni în cadrul sistemului de educație și formare profesională, în planul științelor educației au fost conservate tradițiile și experiențele pozitive dobândite în cursul anilor 1960 și 1970. Specialiști în domeniu, precum Mircea Malița, Cezar Bârzea, George Văidean, Lazăr Vlăsceanu, s-au aflat în contact cu tendințele de evoluție a pedagogiei și propunerile de reformă a sistemelor educaționale pe plan european și internațional, au participat la elaborarea de rapoarte internaționale de analiză a rolului respectivelor sisteme în contextul extinderii utilizării de noi tehnologii, iar în lucrări publicate în țară au explorat posibilitățile de transpunere pe plan național a bunelor practici din țările dezvoltate.

Analiza evoluției cadrului instituțional-legislativ dintre anii 1948 și 1989 relevă că reformele realizate în anii 1961-1962 și, respectiv, 1973-1974 au reprezentat adevărate puncte nodale în dezvoltarea învățământului. Din acest motiv, este recomandabil ca în analiza dinamicii principalilor indicatori ai învățământului românesc din perioada 1948-1990 să se facă apel la următoarea periodizare: a) 1948-1962, b) 1962-1974 și c) 1974-1990.

3.2. Cheltuielile bugetului de stat destinate învățământului în perioada 1950-1989

În perioada economiei de comandă, resursele bugetare utilizate pentru finanțarea învățământului erau divizate în două mari grupe: A) cheltuieli de investiții și B) cheltuieli curente, care erau componente ale capitolului de cheltuieli social-culturale al bugetului de stat. Dinamica cheltuielilor bugetare totale destinate învățământului a depins de un ansamblu de factori, dintre care cei mai semnificativi au fost ritmul mediu anual de creștere a venitului național (indicator sintetic al creșterii economice în perioada analizată), precum și importanța pe care factorii decizionali au acordat-o dezvoltării învățământului în cursul etapelor evoluției economiei de comandă.

Astfel, în intervalul 1950-1962, conform statisticii oficiale, investițiile destinate dezvoltării bazei materiale a învățământului au crescut în termeni reali de 7,15 ori, respectiv într-un ritm mediu anual de 17,8%, pe fondul unei sporiri a venitului național de 3,08 ori. Cheltuielile curente au crescut de 3,38 ori, mai rapid decât dinamica venitului național (tabelul nr. 6). Respectiv corelații dintre dinamica cheltuielilor bugetare pentru învățământ și ritmul creșterii economice relevau, la fel ca și cazul altor servicii publice, o fază de dezvoltare extensivă în perioada analizată. Alocarea de resurse financiare a fost puternic condiționată de considerente ideologice, fără să se aibă în vedere eficacitatea respectivelor cheltuieli.

Tabelul nr. 6

Dinamica cheltuielilor bugetare pentru învățământ în termeni reali și a venitului național în perioada 1950-1989 %

Anul	Cheltuieli pentru investiții	Cheltuieli curente	Venit național
1950	100	100	100,0
1962	715	338	308
1974	2.127	816	927
1989	406	810	1.593

Sursa: Calculat după *Anuarul statistic al României* și Axenciuc (2012).

Între 1962 și 1974, în termeni reali, ritmul mediu anual al investițiilor pentru învățământ a fost de 9,5%, iar cel al cheltuielilor curente de 7,6%, în contextul creșterii venitului național într-un ritm mediu anual de 9,6%. Astfel, dinamica cheltuielilor de investiții a fost foarte apropiată de dinamica venitului național și s-a înregistrat o moderare a ritmului de creștere a cheltuielilor curente în raport cu intervalul 1950-1962. Chiar și în aceste condiții, dinamica cheltuielilor bugetare pentru învățământ a continuat să se mențină la cote ridicate, fiind determinată nu numai de ritmul alert de creștere economică, ci și de anticiparea unei măririi sensibile a populației școlare, ca urmare a schimbărilor majore ale politicii demografice de la mijlocul anilor 1960.

În perioada 1975-1989, în contextul apariției unor blocaje și, ulterior, a crizei economiei de comandă, investițiile pentru baza materială a învățământului s-au diminuat în termeni reali într-un ritm mediu anual de -10,4%, iar cheltuielile curente au stagnat, chiar și în condițiile creșterii venitului național într-un ritm mediu anual de 3,6%. Astfel, învățământul a fost unul dintre domeniile cele mai afectate de politica de austeritate promovată pentru plata datoriei externe în ultimul deceniu al economiei de comandă.

3.3. Dinamica și schimbările structurale din cadrul populației școlare în perioada 1948-1990

În perioada 1948-1990, populația școlară a crescut de circa 2,41 ori, respectiv de la 2.303.728 de persoane în anul școlar 1948-1949 la 5.544.648 în anul școlar 1989-1990, ritmul mediu anual fiind de 2,2% (tabelul nr. 7). Pe parcursul etapelor evoluției învățământului din perioada economiei de comandă, ritmul mediu anual de creștere a populației școlare s-a diferențiat, fiind de 3,3% între 1948 și 1962, de 2,1% între 1962 și 1974 și de 1,3% între 1974 și 1990.

Dinamica populației școlare a fost modelată nu numai de evoluția demografică, ci și de gradul de cuprindere a populației în cadrul diferitelor componente ale sistemului de educație și formare profesională. În intervalul 1948-1962, gradul de cuprindere în învățământ a populației de 3-25 de ani s-a majorat de la 30,6% la 47,4%. Ulterior, respectivul indicator a continuat să crească, fiind de 57,9% în anul școlar 1973-1974, a atins un maxim de 72,2% în anul școlar 1978-1979 și s-a redus până la 67,3% în anul școlar 1989-1990 (Pavelescu, 2016). Ponderea populației școlare în populația totală a avut o tendință de creștere, fiind de 13,9% în anul școlar 1948-1949, de 18,7% în anul școlar 1961-1962, de 21,4% în anul școlar 1973-1974 și de 23,9% în anul școlar 1989-1990.

Tabelul nr. 7

Populația școlară, populația cu vârsta cuprinsă între 3 și 25 de ani și populația totală în perioada 1948-1989 persoane

Anul școlar	Populația școlară	Preșcolari	Elevi	Studenți	Populația de 3-25 de ani	Populația totală
1948-1949	2.303.728	157.934	1.997.118	48.676	7.212.519	15.872.624
1961-1962	3.500.812	375.667	3.041.396	83.749	7.388.422	18.690.720
1973-1974	4.492.931	704.940	3.644.335	143.656	7.764.437	21.028.841
1989-1990	5.544.648	835.890	4.544.251	164.507	8.233.390	23.206.720

Sursa: Anuarul statistic al României.

Chiar dacă se emit rezerve legate de calitatea programelor educaționale, creșterea semnificativă a gradului de cuprindere a tinerei generații în sistemul de învățământ a reprezentat o evoluție pozitivă, deoarece a fost sprijinită

ridicarea nivelului general de cunoștințe al populației și au fost create premisele pentru mobilitatea profesională ascendentă pentru largi categorii sociale.

3.4. Corelația dintre efectivele școlare și numărul de cadre didactice în învățământul preșcolar, primar și gimnazial

Învățământul preșcolar a cunoscut o extindere rapidă, în principal ca urmare a măririi gradului de cuprindere a copiilor în vârstă de 3-6 ani. Respectivul indicator s-a majorat de la 13,6% în anul școlar 1948-1949 la 25,3% în anul școlar 1961-1962, la 40,0% în anul școlar 1973-1974 și la 63,3% în anul școlar 1989-1990. Numărul de preșcolari a crescut între 1948 și 1990 de 5,29 ori, de la 157.934 la 835.890 (tabelul nr. 8).

Tabelul nr. 8

Indicatori ai dezvoltării învățământului preșcolar în perioada 1948-1989

Anul școlar	Număr de preșcolari	Grad de cuprindere a populației de 3-6 ani (%)	Grad de feminizare (%)	Număr de educatoare	Număr de preșcolari per educatoare
1948-1949	157.934	13,6	39,1	3.951	40,0
1961-1962	375.667	25,3	51,2	13.142	28,6
1973-1974	704.940	40,0	45,5	27.640	25,5
1989-1990	835.890	63,3	49,5	31.293	26,7

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Numărul de educatoare s-a majorat de la 3.951 în anul școlar 1948-1949 la 31.293 în anul școlar 1989-1990, respectiv de 7,92 ori. Drept urmare, numărul de preșcolari care revenea în medie la o educatoare s-a micșorat de la 40,0 la 26,7.

În învățământul primar și gimnazial, efectivele de elevi au crescut de 1,61 ori, respectiv de la 1.791.182 la 2.891.810 (tabelul nr. 9). Ritmul mediu anual a fost de 2,7% între 1948 și 1962, de 0,6% între 1961 și 1974 și de 0,6% între 1973 și 1989. Dinamica mai rapidă din intervalul 1948-1962 relevă creșterea rapidă a gradului de cuprindere a tinerilor în învățământul obligatoriu. Gradul de feminizare a efecivelor școlare s-a majorat de la 43,9% în anul școlar 1948-1949 la 48,7% în anul școlar 1989-1990.

Tabelul nr. 9

Indicatori ai dezvoltării învățământului primar și gimnazial în perioada 1948-1989

Anul școlar	Număr de elevi	Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
1948-1949	1.791.182	47,5	61.501	29,1
1961-1962	2.539.867	47,2	119.065	21,3
1973-1974	2.742.818	48,7	135.503	20,2
1989-1990	2.891.810	48,7	141.732	20,4

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Numărul de cadre didactice a crescut mai repede decât numărul de elevi, fapt relevat de diminuarea numărului mediu de elevi per cadru didactic de la 29,1 în anul școlar 1948-1949 la 21,3 în anul școlar 1961-1962 și la 20,4 în anul școlar 1989-1990. Astfel, din punct de vedere teoretic, au fost create premise favorabile pentru creșterea calității activităților didactice în învățământul obligatoriu.

3.5. Dinamica și mutațiile structurale ale învățământului secundar superior

Între anii 1948 și 1990, numărul de elevi înscriși în învățământului secundar superior a crescut de peste 8 ori, respectiv de la 205.936 la 1.650.448 (tabelul nr. 10). Traectoria de evoluție a fost concavă, ritmul mediu anual fiind de 13,0% între 1948 și 1962, de 5,8% între 1961 și 1974 și de 4,1% între 1973 și 1990. În acest fel, se reflectă sporirea gradului de cuprindere în respectiva componentă a sistemului de educație și formare profesională a tinerilor cu vârsta între 15 și 19 ani, dar și a altor categorii de populație potențial activă. Totodată, s-a conturat o tendință de creștere a gradului de feminizare a numărului de elevi înscriși de la 35,2% în anul școlar 1948-1949 la 47,6% în anul școlar 1989-1990.

Tabelul nr. 10

Indicatori ai dezvoltării învățământului secundar superior în perioada 1948-1989

Anul școlar	Număr de elevi	Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
1948-1949	205.936	35,2	16.463	12,5
1961-1962	440.285	37,6	21.815	20,2
1973-1974	863.160	40,1	37.656	22,9
1989-1990	1.650.448	47,6	44.415	37,2

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Numărul de cadre didactice a avut o dinamică mai lentă decât cea a numărului de elevi, majorându-se de 2,7 ori, de la 16.463 la 44.415. În aceste condiții, numărul mediu de elevi per cadru didactic a cunoscut o certă tendință de majorare, de la 12,5 în anul școlar 1948-1949 la 22,9 în anul școlar 1973-1974 și la 37,2 în anul școlar 1989-1990. Evoluția raportului dintre numărul de elevi și numărul de cadre didactice a fost legată nu numai de dezvoltarea învățământului universitar-pedagogic, ci și de modificarea cifrelor de școlarizare în cadrul filierelor educaționale ale învățământului secundar superior.

Sensul schimbării structurii pe filiere educaționale a elevilor din învățământul secundar superior a fost determinat de caracteristicile schimbărilor instituționale implementate. Între anii 1948 și 1962, ponderea cumulată a filierei tehnologice și profesionale în numărul total de elevi înscriși în învățământul secundar superior s-a diminuat de la 66,3% la 38,3%, ca urmare a unor neclarități legate de rolul filierei tehnologice în pregătirea forței de muncă. Între anii 1961 și 1974, pe fondul redefinirii rolului învățământului liceal în pregătirea personalului calificat, a avut loc o creștere până la 58,3% în anul școlar 1973-1974 a ponderii cumulate a filierei tehnologice și profesionale în numărul total de elevi înscriși. Între anii 1974 și 1990, în contextul exacerării rolului disciplinelor tehnologice și al neglijării importanței disciplinelor teoretice, sociale și umaniste în educația și formarea profesională a tinerelor generații, respectiva pondere s-a majorat excesiv și a atins 96,0% în anul școlar 1989-1990¹⁵ (tabelul nr. 11).

Tabelul nr. 11

Structura pe filiere educaționale a elevilor înscriși în învățământul secundar superior în perioada 1948-1989

Anul școlar	Liceal teoretic	Liceal vocațional	Liceal tehnologic	Profesional
1948-1949	26,7	7,0	36,5	29,8
1961-1962	61,0	2,5	0,2	36,3
1973-1974	37,6	3,1	18,3	41,0
1989-1990	3,5	0,4	77,6	18,4

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Evoluția ponderii filierei teoretice a fost complementară ponderii cumulate a învățământului liceal tehnologic și a învățământului profesional. Respectivul indicator s-a majorat între anii 1948 și 1962 de la 26,7% la 61,0% și s-a redus până la 37,6% în anul școlar 1973-1974 și la 3,5% în anul școlar 1989-1990. Totodată, ponderea filierei vocaționale s-a diminuat de la 7,0% în anul școlar 1948-1949 la 0,4% în anul școlar 1989-1990.

3.6. Caracteristici ale evoluției învățământului superior

Pe parcursul existenței economiei de comandă a avut loc o creștere moderată a ponderii studenților în populația școlară, de la 2,2% în anul universitar 1948-1949 la 3,0% în anul universitar 1989-1990. Numărul de studenți înscriși în învățământul superior a fost influențat într-o măsură însemnată de caracteristicile politicii promovate în legătură cu cea mai importantă componentă a sistemului de formare a capitalului uman. Considerentele ideologice, precum și etapele evoluției economiei de comandă au modelat dinamica efectivelor de studenți. Astfel, în anul universitar 1948-1949 erau înscriși la cursuri 48.676 de studenți (tabelul nr. 12), cu 14,5% mai puțini decât în anul universitar 1946-1947, ca urmare a aplicării unor bariere de admitere și de înmatriculare legate de originea socială a candidaților.

Între anii 1948 și 1962, numărul de studenți a crescut într-un ritm mediu anual de 4,3%, de la 48.676 la 83.749, dar în contextul existenței unor discriminări majore legate de originea socială a candidaților, precum și al unei calități scăzute

¹⁵ Modul de organizare a învățământului liceal tehnologic și a celui profesional a influențat modificarea în timp a indicatorului număr mediu de elevi per cadru didactic. Deoarece școlile profesionale erau patronate de întreprinderi, iar după 1977, acest fenomen s-a extins și asupra liceelor industriale, o parte dintre persoanele care asigurau instruirea practică a elevilor sau predarea unor discipline tehnologice nu aveau calitatea de cadre didactice, ci apăreau, formal, ca fiind salariați al respectivelor întreprinderi. Astfel se explică, în parte, creșterea numărului mediu de elevi per cadru didactic între 1974 și 1990.

a activităților didactice. Între anii 1962 și 1974, ritmul mediu anual de creștere a numărului de studenți a fost de 4,6%, pe fondul eliminării barierelor de admitere legate de originea socială a candidaților, precum și al adaptării programelor de studiu la evoluțiile înregistrate în domeniile științei și educației pe plan european și internațional. Între 1973 și 1989, efectivele de studenți au crescut într-un ritm mediu anual de 0,9%. Dinamica mai lentă a efectivelor studențești a fost cauzată nu numai de evoluția demografică, ci și de modificarea politicii referitoare la învățământul superior. Astfel, pe măsura apariției blocajelor economiei de comandă și a adoptării de măsuri de austeritate, dar și a creșterii rigidității ideologice, a fost redus numărul total de locuri din instituțiile de învățământ superior¹⁶.

Tabelul nr. 12

Indicatori ai efectivelor de studenți înscriși în învățământul superior în perioada 1948-1989

Anul universitar	Număr de studenți	Grad de feminizare a efectivelor de studenți (%)	Ponderea cursurilor de zi (%)	Ponderea cursurilor serale (%)	Ponderea cursurilor fără frecvență (%)
1948-1949	48.676	31,0	100,0	0,0	0,0
1961-1962	83.749	33,9	81,6	2,4	16,0
1973-1974	143.656	44,4	72,2	8,8	19,0
1989-1990	164.507	48,3	57,7	36,1	6,2

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Fluctuațiile ritmului de creștere a numărului de studenți au avut loc în contextul creșterii gradului de feminizare, respectivul indicator înregistrând o sporire de la 31,0% în anul universitar 1948-1949 la 44,4% în anul universitar 1973-1974 și la 48,3% în anul universitar 1989-1990. Totodată, s-a înregistrat reducerea ponderii cursurilor de zi de la 100,0% în anul universitar 1948-1949 la 57,7% în anul universitar 1989-1990¹⁷.

Creșterea numărului de studenți a fost însoțită de modificări structurale. Ponderea studiilor tehnice s-a majorat de la 26,1% în anul universitar 1948-1949 la 68,8% în anul universitar 1989-1990 (tabelul nr. 13). Majorarea respectivei ponderi a fost mai intensă în intervalul 1948-1962 și, respectiv, 1974-1990.

Tabelul nr. 13

Structura pe domenii de studiu a efectivelor de studenți înscriși în învățământul superior în perioada 1948-1989

Anul universitar	Studii tehnice	Studii medico-farmaceutice	Studii economice	Studii juridice	Studii universitar-pedagogice	Studii de artă
1948-1949	26,1	20,6	17,0	11,4	20,2	4,7
1961-1962	42,0	9,1	6,9	2,8	36,8	2,4
1973-1974	42,1	8,8	14,5	4,1	28,4	2,1
1989-1990	68,8	10,2	9,4	1,4	9,6	0,6

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

În aceste condiții, în anul universitar 1989-1990, celelalte domenii de studiu dețineau ponderi mai reduse în numărul total de studenți comparativ cu anul universitar 1948-1949¹⁸. Majorarea proporției facultăților tehnice în numărul total de

¹⁶ În perioada economiei de comandă, numărul maxim de studenți înscriși a fost de 192769, în anul universitar 1980-1981. Reducerea numărului de studenți în perioada 1981-1990 a avut loc în contextul unei evoluții asimetrice a cifrelor de școlarizare aprobate pentru studiile superioare în domeniul tehnic și domeniul medico-farmaceutic, pe de o parte, și celelalte domenii de studiu, pe de altă parte. Astfel, numărul de studenți din domeniul tehnic și cel medico-farmaceutic s-a redus începând din anii 1980, în timp ce numărul persoanelor înscrise la facultățile din domeniile universitar și de artă s-a redus continuu în perioada 1974-1990. În domeniul studiilor economice, numărul maxim de studenți a fost atins în anul universitar 1978-1979, iar în cel al studiilor juridice în anul universitar 1976-1977. Reducerea numărului de locuri de la facultățile din domeniul umanist sau al științelor sociale a fost acompaniată, începând din cea de a doua jumătate a anilor 1970 și până în 1989, de condiționarea înscrierii candidaților la concursurile de admitere la facultățile în care componenta ideologică era importantă (drept, istorie, filosofie, etc.) de recomandarea acordată de organizațiile tineretului comunist în care erau încadrați respectivii candidați. În fapt, această practică a acționat ca un factor de restricționare parțială a accesului în domenii importante ale învățământului superior.

¹⁷ Cursurile serale, precum și cursurile fără frecvență au fost inițiate în anul universitar 1949-1950, cu scopul declarat de a da posibilitatea persoanelor încadrate în muncă de a-și completa studiile.

Cursurile fără frecvență au fost organizate mai cu seamă în domeniul economic, juridic și universitar-pedagogic. Ponderea deținută în numărul total de studenți a fost ridicată mai cu seamă în cursul anilor 1960, când dețineau între 16% și 16,4% din numărul total de studenți. Chiar dacă, în comparație cu cursurile de zi, nivelul educațional și exigențele impuse pentru absolvire erau mai scăzute, învățământul universitar fără frecvență a permis efectuarea studiilor superioare și de către persoane aflate în activitate și care nu locuiau în centrele universitare sau care anterior fuseseră discriminate din motive de origine socială.

Cursurile serale au fost organizate în special pentru studiile tehnice și au fost extinse în mod excesiv, din motive ideologice, în anii 1980. De asemenea, cursurile serale au permis reducerea cheltuielilor legate de bursele și cazarea în cămine a studenților.

¹⁸ Tendința generală de reducere a ponderilor domeniilor de studiu nontehnice a fost marcată de evoluții sinuoase în fiecare dintre respectivele domenii de studiu, cu excepția studiilor de artă, unde scăderea indicatorului s-a manifestat în fiecare dintre cele trei etape ale evoluției

studenți a fost determinată atât de considerente ideologice, cât și de caracteristicile politicii macroeconomice. Se pornea de la premisa că intelectualitatea tehnică era categoria socială cea mai apropiată de lucrătorii manuali și, astfel, urma să aibă un rol determinant în promovarea politicii de industrializare rapidă și de dezvoltare a ramurilor producției materiale.

Tabelul nr. 14

Evoluția numărului de cadre didactice universitare și a numărului de facultăți în perioada 1948-1989 %

Anul universitar	Număr de cadre didactice	Număr de studenți per cadru didactic	Număr de facultăți	Număr de studenți per facultate
1948-1949	5.638	8,6	129	377,3
1961-1962	10.360	8,1	154	543,8
1973-1974	14.537	9,9	187	768,2
1989-1990	11.696	14,1	101	1.628,8

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Ca tendință generală, numărul de cadre didactice universitare a crescut mai lent decât numărul de studenți înmatriculați, excepția fiind reprezentată de intervalul 1948-1962. Astfel, numărul mediu de studenți per cadru didactic universitar a fost de 8,6 în anul universitar 1948-1949, de 8,1 în anul universitar 1961-1962, de 9,9 în anul universitar 1973-1974 și de 14,1 în anul universitar 1989-1990 (tabelul nr. 14). Evoluția respectivului raport a depins de dinamica cifrelor de școlarizare pe domenii de studiu și forme de pregătire, precum și de politica referitoare la înnoirea corpului didactic universitar.

Între anii 1948 și 1974, creșterea numărului de studenți și de cadre didactice universitare a avut loc în contextul măririi numărului de facultăți de la 129 la 187. Cele mai multe dintre facultăți au fost înființate în noi centre universitare, ceea ce a contribuit la descentralizarea activității în teritoriu. Între 1974 și 1989, numărul de facultăți s-a redus ca urmare a unor factori multipli, legați atât de modificarea politicii promovate în domeniul educației și formării profesionale, cât și de faptul că nu toate noile facultăți s-au dovedit viabile. Dimensiunea medie a facultăților a avut o certă tendință de creștere, de la 377,3 studenți în anul universitar 1948-1949 la 768,2 studenți în anul universitar 1973-1974 și la 1.628,8 studenți în anul universitar 1989-1990.

3.7. Evoluția numărului de absolvenți și a numărului mediu de ani de studiu

Mărirea numărului persoanelor înscrise în cadrul diferitelor forme de învățământ a determinat o creștere a numărului de absolvenți. Numărul total de absolvenți ai diferitelor componente ale învățământului a crescut de 7,82 ori, de la 90.686 în anul școlar 1948-1949 la 708.933 în anul școlar 1989-1990, într-un ritm mediu anual de 5,14% (tabelul nr. 15). Dinamica respectivului indicator a fost concavă, ritmul mediu anual de creștere fiind de 11,54% între 1949 și 1962, de 4,52% între 1962 și 1974 și de 0,68% între 1974 și 1990.

Pe ansamblul perioadei 1949-1990, dinamici mai rapide au fost înregistrate în cazul învățământului liceal și profesional, numărul absolvenților majorându-se de 14,76 ori și, respectiv, de 20,89 ori. La nivelul întregului învățământ secundar superior, numărul de absolvenți s-a mărit de 16,62 ori. Numărul de absolvenți ai gimnaziului a crescut de 2,44 ori, iar cei ai învățământului superior de 3,60 ori.

Tabelul nr. 15

Evoluția numărului de absolvenți ai învățământului în perioada 1948-1990

Anul universitar	Număr total de absolvenți, d.c.	Învățământ gimnazial	Învățământ liceal	Învățământ profesional	Învățământ postsecundar	Învățământ superior
1948-1949	90.686	55.580	13.905	6.058	7.329	7.814
1961-1962	373.959	246.202	46.589	50.870	19.184	11.114
1973-1974	635.921	342.351	115.445	124.861	22.963	30.301
1989-1990	708.933	347.096	205.254	126.574	1.896	28.113

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Dinamicile numărului de absolvenți au reflectat nu numai modificările din structura demografică, ci și distribuția în timp a proceselor de masificare a componentelor sistemului de educație și formare profesională. Astfel, masificarea învățământului gimnazial a avut loc în intervalul 1948-1962, în timp ce masificarea învățământului secundar superior s-a

desfășurat pe parcursul întregii perioade 1948-1989. Dinamica numărului de absolvenți ai învățământului superior relevă o extindere moderată a celei mai importante surse de formare a capitalului uman.

Mărirea numărului de absolvenți a avut urmări pozitive asupra nivelului general de cunoaștere al populației. Datele recensămintelor populației relevă faptul că gradul de alfabetizare a persoanelor în vârstă de peste 12 ani s-a majorat de la 89,2% în anul 1966 la 90,69% în anul 1977. De asemenea, a crescut gradul de instruire a populației alfabetizate, relevat de numărul mediu de ani de școală, care s-a majorat de la 5,43 în anul 1966 la 6,87 în anul 1977 (Peț, coord., 1997).

Creșterea gradului de instruire a populației a fost obținută în contextul utilizării unor metode didactice de esență mecanicistă și al privilegierii rolului producției materiale în dezvoltarea economică și socială. În fapt, respectiva orientare a proceselor educaționale a fost subordonată susținerii proceselor de nivelare socială forțată, pe de o parte, și de realizare în ritm rapid a industrializării, pe de altă parte. Unele dintre obiectivele respective au fost atinse. Astfel, la sfârșitul anilor 1980, nivelul de calificare a multor componente ale populației ocupate era ridicat și comparabil cu cel al unor țări dezvoltate, fapt relevat nu numai de studiile organismelor internaționale, ci și de experiența practică a asimilării forțate de noi tehnologii sau a menținerii în funcțiune a celor existente, în contextul unei semiautarhii determinate de plata datoriei externe.

4. Învățământul în contextul transformării economiei și integrării europene

Schimbarea radicală a sistemului social-politic din decembrie 1989 a avut puternice reverberații asupra sistemului de educație și formare profesională. A fost necesară modificarea substanțială a cadrului instituțional-legislativ, atât pentru corectarea disfuncționalităților care s-au manifestat cu o deosebită acuitate în cursul anilor 1980, cât și pentru adaptarea la evoluțiile care se prefigurau pe plan european și internațional.

4.1. Mobilitatea cadrului instituțional-legislativ

În prima parte a anilor 1990, din motive obiective legate de procesul de adoptare a unei noi constituții, modificările operate în cadrul instituțional-legislativ au avut un caracter provizoriu. În acest context, au fost precizate, prin Hotărârea de Guvern nr. 521/1990, componentele sistemului de educație și formare profesională. Tot în anul 1990 a fost permisă înființarea și funcționarea unor școli și universități private. În anul 1991 au fost înființate forme ale învățământului superior de scurtă durată (colegiile) și a fost introdusă taxa de studii pentru studenții „înscriși peste numărul de locuri aprobate”. În anul 1993 s-au adoptat măsuri pentru diversificarea ofertei educaționale și acreditarea instituțiilor de învățământ superior. Modificarea cadrului legislativ a avut loc concomitent cu participarea României la programele de colaborare internațională în domeniul reformei învățământului din țările central și est-europene, în contextul asistenței acordate prin programul PHARE al Uniunii Europene sau al celei acordate de Banca Mondială¹⁹.

În anul 1995 a fost votată prima lege organică a învățământului de după 1989, prin care se statua caracterul de prioritate națională a educației, gratuitatea învățământului obligatoriu, precum și necesitatea adaptării sistemului de educație și formare profesională la modificările apărute în mediul economico-social intern și extern. Totodată, au fost reglementate durata studiilor în cadrul componentelor sistemului de educație și formare profesională, precum și modalitățile de atestare a competențelor dobândite. În anii următori s-au implementat o serie de inovații legate de conținutul programelor analitice, folosirea manualelor alternative sau desfășurarea activităților didactice în învățământul preuniversitar. Legea nr. 128/1997 a reglementat drepturile și obligațiile personalului didactic, iar prin Ordonanța de urgență nr. 36/1997 a fost înființat Consiliul Național de Formare Continuă. Ulterior, cadrul instituțional-legislativ referitor la modul de desfășurare a formării continue a fost mai bine definit prin intermediul Hotărârii de Guvern nr. 129/2000.

În anul 1999 au fost aduse noi modificări legii învățământului, care au avut un impact însemnat asupra învățământului liceal și superior. Astfel, a fost redusă durata studiilor din liceele industriale și au fost clar definite cele trei filiere de pregătire (teoretică, vocațională, tehnologică). În învățământul superior s-a renunțat la forma de învățământ fără frecvență, care a fost înlocuită de învățământul cu frecvență redusă și de învățământul deschis la distanță.

Modificările operate în cadrul instituțional al sistemului de educație și formare profesională au fost în concordanță cu tendințele conturate pe plan european. O dovadă în acest sens este faptul că, în cadrul negocierilor pentru accesarea în Uniunea Europeană demarate în anul 2000, primul capitol care a fost închis a fost cel referitor la educație și formare profesională.

Și **în cursul primului deceniu al secolului al XXI-lea** s-au înregistrat modificări ale cadrului instituțional-legislativ, care au reprezentat un rezultat conjugat al nevoii de reechilibrare a raportului de forțe dintre actorii proceselor

¹⁹ În cadrul programului PHARE, a fost derulat programul TEMPUS, care a avut ca principal obiectiv susținerea reformei învățământului superior prin intermediul burselor de mobilitate, finanțarea studiilor de elaborare și a implementării strategiei de reformă, precum și diseminarea bunelor practici. Programul PHARE RO VET 9405 inițiat în anul 1994 a sprijinit implementarea unor măsuri de reformă a învățământului tehnic și profesional. Prin intermediul unui acord de împrumut cu Banca Mondială din anul 1994, a fost asigurată finanțarea reformei învățământului preuniversitar.

educaționale, de asigurare a funcționalității diferitelor componente ale sistemului de formare și educație profesională, precum și de adaptare la evoluțiile înregistrate pe plan european în respectivul domeniu de activitate. În anul 2001 a fost extinsă durata învățământului obligatoriu de la 8 la 10 ani, a fost reorganizat și redenumit examenul de capacitate și s-a introdus repartizarea computerizată a elevilor în învățământul secundar superior. În anul 2002, în contextul eforturilor depuse privind accesarea în Uniunea Europeană, România a semnat Declarația de la Copenhaga privind cooperarea în formarea profesională vocațională, fapt care a creat premise favorabile pentru compatibilizarea respectivei componente a procesului educațional național cu tendințele și bunele practici utilizate în statele membre. Procesul de reformă a învățământului vocațional a fost susținut și de implementarea a numeroase proiecte derulate în cadrul programului PHARE. Măsurile de reformă a învățământului primar și secundar și-au găsit confirmarea în modificările substanțiale aduse legii învățământului în anul 2003. Au fost clarificate nu numai o serie de aspecte legate de învățământul obligatoriu și cel postobligatoriu neuniversitar, ci și cele referitoare la educația timpurie, cu deosebire generalizarea clasei pregătitoare.

În contextul adoptării sistemului Bologna în învățământul superior, începând cu anul universitar 2005-2006, au fost elaborate și implementate o serie de acte normative care au reglementat domeniile de studiu pentru studiile de licență, rolul studiilor de masterat, precum și modul de organizare a studiilor doctorale.

Măsurile de reformă a învățământului adoptate în prima parte a anilor 2000 și-au atins doar parțial obiectivele. Pe de o parte, s-a asigurat compatibilitatea cu bunele practici din țările membre ale Uniunii Europene și cu cerințele mobilității profesionale externe. Pe de altă parte, modificările cadrului instituțional-legislativ nu au condus la apropierea componentei profesionale și a celei tehnologice a învățământului secundar superior de cerințele pieței forței de muncă. Calitatea învățământului superior, reflectată de rezultatele profesionale ale absolvenților și integrarea acestora pe piața forței de muncă sau de pozițiile ocupate de instituțiile de învățământ superior din România în clasamentele internaționale, nu a înregistrat o îmbunătățire substanțială în urma implementării sistemului Bologna.

Drept urmare, **la începutul anului 2011**, după realizarea a numeroase studii critice la adresa funcționării sistemului de educație și formare profesională și semnarea unui pact național pentru educație de către un larg evantai de actori sociali și politici, a fost promulgată o nouă lege a educației naționale. În mod declarativ, respectivul act normativ pornea de la un set de principii, precum cele ale echității, calității, eficienței și descentralizării. Au fost elaborate prevederi legale pentru funcționarea tuturor componentelor sistemului de educație și formare profesională, clasa pregătitoare din învățământul preșcolar a fost inclusă în învățământul primar, iar durata învățământului obligatoriu a fost stabilită la 10 ani. A fost statuat criteriul potrivit căruia pentru educație și formare profesională este necesară alocarea anuală a 6% din produsul intern brut. Unele dintre schimbările propuse pentru durata ciclurilor de învățământ, vârsta de pensionare a cadrelor didactice universitare, condițiile de studii pentru cadrele didactice din învățământul preuniversitar sau managementul instituțiilor de învățământ au stârnit aprinse controverse. De asemenea, nu s-au oferit soluții viabile pentru organizarea învățământului tehnologic și integrarea pe piața muncii a absolvenților învățământului liceal.

Din aceste cauze, în anii următori, legea a suferit numeroase modificări. Astfel, în anul 2013, durata învățământului obligatoriu a fost stabilită la 11 ani, prin luarea în considerare a cursului primar, a cursului gimnazial, precum și a primilor doi ani din învățământul secundar superior. Incluziunea întregului învățământ secundar superior în cadrul învățământului obligatoriu a fost proiectată a se realiza cel mai târziu în anul 2020. De asemenea, s-a stabilit că tipurile de calificări și competențe obținute de elevii din învățământul secundar superior și cel postliceal sunt conforme cu cele din Registrul Național al Calificărilor. Pentru creșterea adaptabilității sistemului de educație și formare profesională la cerințele pieței forței de muncă, în anul 2016 s-au operat schimbări la legea educației naționale menite să susțină dezvoltarea învățământului dual.

Analiza modificărilor cadrului instituțional-legislativ, precum și fluctuațiile activității macroeconomice aduc argumente în favoarea următoarei periodizări a evoluției sistemului de învățământ: a) 1990-1999, b) 1999-2008, c) după anul 2008.

4.2. Cheltuielile bugetului de stat pentru învățământ în perioada 1990-2016

Transformările cadrului instituțional-legislativ al sistemului de educație și formare profesională au fost implementate în contextul unei dinamici instabile a alocărilor de resurse bugetare, respectivele fluxuri financiare fiind dependente de situația macroeconomică, de importanța acordată respectivului domeniu de activitate de decidenții politici, precum și de prevederile legale referitoare la proporția resurselor financiare alocate educației în produsul intern brut.

În perioada 1990-1999, traversarea a două recesiuni transformaționale a imprimat o tendință de reducere a resurselor financiare alocate de la bugetul consolidat al statului pentru sistemul de învățământ. În termeni reali, în anul 1999, cheltuielile pentru domeniul de activitate analizat reprezentau doar 96,6% din cele efectuate în anul 1989 (tabelul nr. 16). Diminuarea respectivelor cheltuieli a avut loc, chiar dacă ponderea acestora s-a majorat atât în bugetul consolidat al statului, cât și în produsul intern brut.

Tabelul nr. 16

Dinamica cheltuielilor bugetului consolidat al statului pentru învățământ, în termeni reali, și a produsului intern brut în perioada 1989-1990
%

Anul	Cheltuieli bugetare pentru învățământ	Ponderea cheltuielilor pentru învățământ în bugetul de stat	Ponderea cheltuielilor pentru învățământ în produsul intern brut
1989	100	5,8	2,1
1990	119,2	7,4	2,7
1999	96,6	12,4	2,6
2008	218,6	15,2	3,9
2016	157,2	13,5	2,6

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

În intervalul 2000-2008, pe fondul unei creșteri economice rapide, cheltuielile bugetare pentru învățământ s-au majorat în termeni reali de peste 2,25 ori. Creșterea alocărilor respectivelor resurse bugetare s-a realizat în contextul sporirii ponderii în totalul cheltuielilor bugetare până la 15,2%, cu prețul exacerării deficitului bugetului consolidat al statului.

Între anii 2009 și 2016, alocarea de resurse financiare de la bugetul consolidat al statului destinate educației și formării profesionale a fost influențată negativ de recesiunea din 2009-2010 și de relansarea lentă din 2011-2012. Promovarea unei politici de austeritate a determinat reducerea ponderii respectivelor cheltuieli în produsul intern brut de la 3,9% în anul 2008 la 2,5% în anul 2012. Ulterior, respectiva pondere a oscilat între 2,5% și 2,8%, cu mult sub obiectivul de 6% stabilit prin Legea educației din anul 2011. Astfel, în anul 2016, în termeni reali, cheltuielile pentru învățământ efectuate de la bugetul consolidat al statului au fost cu 57,2% mai mari decât în anul 1989.

4.3. Dinamica populației școlare în perioada 1990-2016

În perioada 1990-2016, populația școlară s-a diminuat continuu, de la 5.544.648 de persoane în anul școlar 1989-1990 la 3 597.790 de persoane în anul școlar 2016-2017, într-un ritm mediu anual de -1,59% (tabelul nr. 17). Intensitatea reducerii populației școlare a fost mai accentuată în cursul anilor 1990, când ritmul mediu anual a fost de -1,90%, precum și în intervalul 2008-2017, când ritmul mediu anual a fost de -2,35%.

Tabelul nr. 17

Populația școlară, populația cu vârsta cuprinsă între 3 și 25 de ani și populația totală în perioada 1948-1989
persoane

Anul școlar	Populația școlară, d.c.	Preșcolari	Elevi	Studenti	Populația de 3-25 de ani	Populația totală
1989-1990	5.544.648	835.890	4.544.251	164.507	8.233.390	23.206.720
1990-1991	5.066.031	752.141	4.121.080	192.810	8.322.700	23.185.084
1998-1999	4.631.164	616.313	3.509.449	452.621	7.023.464	22.435.205
2007-2008	4.404.581	650.324	2.846.904	907.353	5.613.871	21.504.442
2016-2017	3.597.790	541.295	2.524.999	531.586	4.758.194	19.703.494

Sursa: Anuarul statistic al României.

Reducerea populației școlare a fost determinată nu numai de scăderea natalității înregistrată după 1989, ci și de fluctuațiile cererii de învățământ a populației cu vârsta cuprinsă între 3 și 25 de ani. Astfel, ponderea populației școlare în respectiva grupă de vârstă a fost 67,3% în anul școlar 1989-1990, de 65,9% în anul școlar 1998-1999, de 78,5% în anul școlar 2007-2008 și de 75,6% în anul școlar 2016-2017. Reducerea indicatorului s-a produs în contextul anilor 1990, marcați de două recesiuni transformătionale, și s-a majorat sensibil, pe fondul creșterii economice rapide, în perioada 2000-2008.

4.4. Corelația dintre efectivele școlare și numărul de cadre didactice în învățământul preșcolar, primar și gimnazial

În învățământul preșcolar, gradul de cuprindere a copiilor în vârstă de 3-6 ani s-a majorat sensibil, de la 63,3% în anul școlar 1989-1990 la 68,5% în anul școlar 1998-1999, la 81,7% în anul școlar 2007-2008 și la 83,4% în anul școlar 2016-2017 (tabelul nr. 18). Astfel, date fiind și schimbările din comportamentul demografic, efectivele de preșcolari au avut o evoluție sinuoasă, ritmul mediu anual fiind de -3,2% între 1989 și 1999, de 0,45% între 1998 și 2008 și de -2,43% între 2007 și 2017.

Tabelul nr. 18

Indicatori ai dezvoltării învățământului preșcolar în perioada 1948-1989

Anul școlar	Număr de preșcolari	Grad de cuprindere a populației de 3-6 ani (%)	Grad de feminizare (%)	Număr de educatori	Număr de preșcolari per educator
1989-1990	835.890	63,3	49,5	31.293	26,7
1990-1991	752.141	54,3	49,9	37.007	20,3
1998-1999	624.778	68,5	49,4	36.555	17,1
2007-2008	650.324	81,8	48,8	37.348	17,4
2016-2017	521.196	83,4	48,6	34.944	14,9

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Numărul de educatori s-a redus mai lent decât numărul de copii înscriși în grădinițe, astfel încât numărul de preșcolari per educator s-a diminuat semnificativ, de la 26,7 în anul școlar 1989-1990 la 17,1 în anul școlar 1998-1999 și la 14,9 în anul școlar 2016-2017. S-a reflectat, în mod indirect, un proces de reechilibrare a normelor didactice pentru respectiva componentă a sistemului de educație în cursul anilor 1990, iar ulterior, o reducere mai lentă a numărului de educatori în raport cu reducerea pronunțată a numărului de copii preșcolari.

În învățământul primar și gimnazial, numărul de elevi înscriși s-a diminuat între anii 1989 și 2017 într-un ritm mediu anual de $-2,0\%$, de la 2.891.810 la 1.678.153. Reducerea efectivelor a avut loc în contextul unei evoluții sinuoase a gradului de cuprindere în învățământ a copiilor din grupele de vârstă de 7-10 ani și, respectiv, de 11-14 ani (tabelul nr. 19).

Tabelul nr. 19

Indicatori ai dezvoltării învățământului primar și gimnazial în perioada 1989-2017

Anul școlar	Număr de elevi	Grad de cuprindere (%)		Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
		7-10 ani	11-14 ani			
1989-1990	2.891.810	...	...	48,7	141.732	20,4
1990-1991	2.730.306	90,9	91,4	48,9	163.865	16,6
1998-1999	2.556.930	95,8	98,1	48,7	173.003	14,8
2007-2008	1.789.693	96,0	94,4	48,4	138.972	12,9
2016-2017	1.678.153	89,5	90,4	48,4	110.368	15,2

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

În anii 1990, chiar dacă numărul de elevi s-a redus cu $11,5\%$, de la 2.891.810 în anul școlar 1989-1990 la 2.556.930 în anul școlar 1998-1999, numărul de cadre didactice a crescut cu $22,1\%$, de la 141.732 la 173.003. Astfel, numărul de elevi per cadru didactic s-a redus de la 20,4 la 14,8, ceea ce relevă, la fel ca și în cazul învățământului preșcolar, o reechilibrare a normelor didactice și asigurarea de premise favorabile pentru calitatea activităților desfășurate în învățământul primar și gimnazial. Numărul de cadre didactice a scăzut mai lent decât numărul de elevi în cursul boomului economic dintre 2000 și 2008 și mai rapid în intervalul 2008-2017, astfel încât în anul școlar 2016-2017 reveneau în medie 15,2 elevi la un cadru didactic²⁰.

4.5. Dinamica și mutațiile structurale ale învățământului secundar superior

În anii 1990, dificultățile economice și sociale au determinat o sensibilă reducere a gradului de cuprindere în învățământ a populației de 15-18 ani, respectiv de la $90,7\%$ în anul școlar 1990-1991 la $63,0\%$ în anul școlar 1998-1999 (tabelul nr. 20). Respectivul indicator a crescut până la $77,4\%$ în anul școlar 2007-2008 și a avut valori de peste 77% în intervalul 2008-2017.

Dinamica numărului de elevi a fost instabilă, ritmul mediu anual fiind de $-6,0\%$ între 1989 și 1999, de $0,75\%$ între 1998 și 2008, de $-3,52\%$ între 2007 și 2017 și de $-2,97\%$ pe ansamblul perioadei 1989-2017.

²⁰ Tendința de reducere a numărului mediu de elevi per cadru didactic reprezintă doar una dintre condițiile necesare pentru asigurarea calității activităților legate de procesele de învățare. Rezerve importante pentru creșterea calității învățământului primar și gimnazial sunt reprezentate de preocupările sistematice pentru selecționarea viitoarelor cadre didactice și educația permanentă a acestora. De asemenea, un rol important ar putea să revină îmbunătățirii metodelor de evaluare atât a elevilor, cât și a cadrelor didactice (Kitchen *et al.*, 2017). În acest fel, ar putea fi reduse unele dintre neîmplinirile învățământului primar și gimnazial din România, relevante de testele PISA, și anume o proporție ridicată a tinerilor în vârstă de 15 ani cu competențe reduse de citire, matematică și științe exacte.

Tabelul nr. 20

Indicatori ai dezvoltării învățământului secundar superior în perioada 1989-2017

Anul școlar	Număr de elevi	Grad de cuprindere a populației de 15-18 ani (%)	Grad de feminizare (%)	Număr de cadre didactice	Număr de elevi per cadru didactic
1989-1990	1.650.848	...	47,6	44.417	37,2
1990-1991	1.361.039	90,7	48,4	55.881	24,4
1998-1999	945.602	63,0	50,0	71.554	13,2
2007-2008	1.011.683	77,4	48,7	67.390	15,0
2016-2017	732.551	77,0	49,3	55.672	13,2

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

De asemenea, au fost consemnate importante modificări ale structurii elevilor înscriși în cadrul filierelor educaționale. Pe ansamblul perioadei 1989-2017, s-a înregistrat majorarea ponderii cumulate deținute de filiera teoretică și filiera vocațională de la 3,9% la 50,8%, concomitent cu reducerea importanței relative a învățământului liceal tehnologic și a celui profesional (tabelul nr. 21).

Tabelul nr. 21

Structura pe filiere educaționale a elevilor înscriși în învățământul secundar superior în perioada 1989-2017

Anul școlar	Liceal teoretic	Liceal vocațional	Liceal tehnologic	Profesional
1989-1990	3,5	0,4	77,6	18,4
1990-1991	13,6	1,7	57,8	26,9
1998-1999	37,3	5,5	33,2	24,1
2007-2008	35,1	4,7	38,3	21,8
2016-2017	43,9	6,9	38,3	10,9

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Modificările structurale reflectă creșterea numărului de elevi înscriși la filiera vocațională, evoluția sinuoasă a cifrelor de școlarizare ale filierei teoretice și tehnologice, precum și reducerea substanțială a efectivelor din filiera profesională.

La respectiva evoluție au concurat atât caracteristicile cererii de învățământ, climatul economic, cât și modificările cadrului instituțional-legislativ. Recesiunile din anii 1990 au descurajat dezvoltarea filierei tehnologice și a celei profesionale. În cursul creșterii economice dintre anii 2000 și 2008, s-a conturat o tendință de majorare a efectivelor de elevi din respectivele filiere. După anul 2008 s-a înregistrat o reducere dramatică a numărului de elevi în învățământul profesional, din cauza desființării școlilor de arte și meserii în anul 2009 și a supralicitării rolului liceelor tehnologice în pregătirea forței de muncă de calificare medie²¹.

Creșterea ponderii filierei teoretice și a celei vocaționale a fost un rezultat combinat al dorinței de continuare a studiilor în învățământul superior de către o parte tot mai mare a tinerelor generații, precum și manifestarea unei inerții a ofertei educaționale, care a frânat reducerea cifrei de școlarizare în filiera teoretică și a stimulat majorarea acesteia în învățământul liceal vocațional²².

Evoluțiile de după recesiunea din 2009-2010 relevă că modificările operate în învățământul secundar superior au generat o serie de tendințe negative. Astfel, raportul dintre numărul de promovați la examenul de bacalaureat și numărul de absolvenți ai învățământului liceal s-a redus sensibil de la 91,6% în anul școlar 2007-2008 la 62,8% în anul școlar 2015-2016²³. De asemenea, pe piața muncii, a început să se manifeste penurie de lucrători manuali cu calificare medie, pregătiți de regulă prin școli profesionale, fapt care acționează ca o frână în calea unei creșteri economice sustenabile.

²¹ Intrarea în lichidare a școlilor de arte și meserii a avut efecte negative asupra integrării în sistemul de învățământ a tinerilor din grupa de vârstă de 15-18 ani, nu numai prin reducerea gradului de cuprindere, ci și prin creșterea ratei de abandon școlar (cf. *Strategia de educație și formare profesională în România 2016-2020*). Pentru remedierea acestor neajunsuri, în anul școlar 2014-2015, au fost reînființate școlile profesionale de 3 ani pentru absolvenții școlii de 8 ani, iar în anul 2016 au fost adoptate acte normative referitoare la organizarea și funcționarea învățământului dual.

²² Chiar dacă tendința de mărire a ponderii filierelor teoretică și vocațională în numărul de elevi din învățământul secundar superior relevă o anumită inerție a ofertei educaționale, nu trebuie să fie ignorată existența unor „insule de excelență” în cadrul respectivelor filiere, concretizate prin rezultate foarte bune obținute de elevii înscriși în unele dintre liceele teoretice și vocaționale la olimpiadele naționale și internaționale.

²³ Reducerea ratei promovabilității examenului de bacalaureat a fost determinată de acțiunea mai multor factori, și anume: a) o mai mare exigență în formularea și notarea subiectelor de examen; b) diferențierea marcantă a nivelului de pregătire a candidaților provenind din liceele teoretice și liceele tehnologice. Se remarcă faptul că rata de înscriere la examenul de bacalaureat și de promovare a acestuia este sensibil mai redusă în rândul absolvenților de licee tehnologice în comparație cu cea înregistrată în cazul absolvenților altor tipuri de licee.

4.6. Caracteristici ale evoluției învățământului superior

În învățământul superior au fost înregistrate mari fluctuații ale efectivelor de studenți, ca urmare a acțiunii combinate a schimbărilor din cadrul instituțional, a redefinirii aspirațiilor profesionale ale tinerelor generații, dar și a stării economiei în cursul procesului de transformare și, ulterior, de integrare în Uniunea Europeană.

Pe ansamblul perioadei 1990-2017, numărul de studenți înscriși în învățământul superior a crescut într-un ritm mediu anual de 4,44%, de la 164.507 în anul universitar 1989-1990 la 531.586 în anul universitar 2016-2017 (tabelul nr. 22), în contextul unei dinamici instabile, ritmul mediu anual fiind de 10,61% între 1989 și 1999, de 9,30% între 1998 și 2008 și de -5,77% între 2008 și 2017.

Tabelul nr. 22

Indicatori ai efectivelor de studenți înscriși în învățământul superior în perioada 1989-2017

Anul universitar	Număr de studenți	Grad de cuprindere a populației de 19-23 de ani (%)	Grad de feminizare a efectivelor de studenți (%)	Pondere cursurilor de zi (%)	Pondere cursurilor serale (%)	Pondere cursurilor fără frecvență (%)	Pondere învățământului deschis la distanță (%)
1989-1990	164.507	...	48,3	57,7	36,1	6,2	0,0
1990-1991	192.810	10,6	47,2	70,6	23,8	5,6	0,0
1998-1999	407.720	26,7	51,0	86,2	0,9	12,9	0,0
2007-2008	907.353	63,8	56,2	61,3	0,1	9,8	28,9
2016-2017	531.586	65,7	53,9	92,1	0,0	3,4	4,5

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

Ritmurile foarte înalte de creștere a efectivelor de studenți din intervalul 1990-2008 au fost determinate de acțiunea unor factori care s-au diferențiat în timp. În cursul anilor 1990, numărul de studenți a crescut foarte repede, chiar și în contextul unui climat economico-social instabil, din cel puțin trei motive, și anume: a) apariția și dezvoltarea universităților private care au crescut considerabil oferta de studii superioare; b) existența unei cereri de învățământ superior amânate din deceniul anterior, din cauza faptului că numărul de locuri din respectiva componentă a sistemului de educație și formare profesională fusese considerabil diminuat și c) apariția practicii absolvirii celei de a doua facultăți, de regulă, în domeniul studiilor economice, juridice sau al științelor sociale, de către persoane care absolviseră studii superioare tehnice înainte de anul 1990.

În intervalul 1999-2008, menținerea ritmului alert de creștere a efectivelor de studenți a fost, în principal, urmarea acțiunii următorilor factori: a) climatul social favorabil generat de creșterea economică și percepția că absolvirea studiilor superioare favoriza găsirea de locuri de muncă mai bine plătite, b) apariția și extinderea rapidă a formei de învățământ cu frecvență redusă și, respectiv, deschis la distanță, care reducea semnificativ barierele de intrare și pe cele de prezență în învățământul superior, c) consolidarea din punct de vedere organizațional a universităților private, ceea ce a condus la exacerbarea ofertei cantitative de învățământ superior.

Astfel, gradul de cuprindere în învățământul superior a crescut de la 10,6% în anul universitar 1990-1991 la 26,7 în anul universitar 1998-1999 și la 63,7% în anul universitar 2007-2008. De asemenea, gradul de feminizare a efectivelor de studenți s-a majorat de la 47,2% în anul universitar 1990-1991 la 56,2% în anul universitar 2007-2008.

În intervalul 2008-2017, numărul de studenți s-a redus ca urmare atât a recesiunii din 2009-2010, a efectelor reducerii drastice a natalității din prima parte a anilor 1990, cât și a percepției că nivelul de pregătire oferit de unele instituții de învățământ superior, cu deosebire de cele private, nu corespunde cu exigențele pieței forței de muncă. Totodată, a început să se manifeste și preferința unei părți a absolvenților de liceu cu rezultate profesionale foarte bune pentru efectuarea studiilor superioare în universități din străinătate.

Fluctuațiile numărului de studenți înscriși au fost însoțite de modificări structurale importante. Astfel, creșterea numărului de studenți înscriși în intervalul 1990-2008 a avut loc în contextul reducerii ponderii studiilor tehnice și a celor medico-farmaceutice și al creșterii importanței relative a studiilor economice, juridice și universitar-pedagogice (tabelul nr. 23). Inițial, a fost un efect de corectare a excesivei tehnicizării a învățământului superior din anii 1980, dar și o redimensionare a cererii de învățământ, în contextul restructurării masive a economiei. În intervalul 2000-2008 a fost semnalată o orientare mult prea accentuată a cererii de învățământ superior către studiile din domeniul economic, juridic și universitar-pedagogic, a căror pondere cumulată în numărul total de studenți a atins 74,5% în anul universitar 2007-2008.

După anul 2008 a crescut ponderea studiilor tehnice și medico-farmaceutice, ca un efect al reechilibrării cererii de învățământ superior, în contextul relansării economiei, dar și al mobilității profesionale externe.

Tabelul nr. 23

Structura pe domenii de studiu a efectivelor de studenți înscriși în învățământul superior în perioada 1989-2017
%

Anul universitar	Studii tehnice	Studii medico-farmaceutice	Studii economice	Studii juridice	Studii universitar-pedagogice	Studii de artă
1989-1990	68,8	10,2	9,4	1,4	9,6	0,6
1990-1991	62,5	10,4	10,4	2,1	13,6	1,0
1998-1999	27,6	7,9	25,0	14,1	23,6	1,9
2007-2008	19,6	4,6	32,4	12,8	29,3	1,2
2013-2014	31,0	13,1	10,5	9,8	25,8	1,7

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

În evoluția structurii studenților înscriși pe domenii de studiu, un rol important a revenit instituțiilor private de învățământ superior. Respectivul universități au stimulat, în intervalul 1998-2008, cererea de învățământ superior, mai ales în domeniul studiilor economice, juridice și universitar-pedagogice (tabelul nr. 24). După anul 2008, s-a produs o bruscă reducere a cererii de învățământ pentru universitățile private, astfel încât ponderea acestora în numărul de studenți înscriși s-a redus până la 18,3% în anul universitar 2013-2014.

Tabelul nr. 24

Ponderea segmentului privat în efectivele de studenți înscriși în învățământul superior pe domenii de studiu, în perioada 1998-2014
%

Anul universitar	Număr total de studenți înscriși	Studii tehnice	Studii medico-farmaceutice	Studii economice	Studii juridice	Studii universitar-pedagogice	Studii de artă
1998-1999	31,9	2,6	8,6	51,6	80,7	25,0	16,7
2007-2008	41,9	6,4	10,0	57,3	80,4	37,7	22,1
2013-2014	18,3	3,7	11,3	34,1	52,1	15,7	8,3

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

În raport cu numărul de studenți, numărul de cadre didactice universitare a crescut mai lent în intervalul 1990-2008, astfel încât numărul mediu de studenți per cadru didactic universitar s-a majorat de la 14,1 în anul universitar 1989-1990 la 28,4 în anul universitar 2007-2008 (tabelul nr. 25). S-au reflectat schimbările din structura pe domenii de studiu, precum și expansiunea universităților private. Totodată, apar indicii asupra caracterului extensiv al evoluției învățământului și, implicit, asupra reducerii calității acestuia. În intervalul 2008-2017, numărul de cadre didactice s-a redus mai lent decât numărul de studenți, astfel încât, în anul universitar 2016-2017, la un cadru didactic reveneau în medie 20,0 studenți.

Dimensiunea medie a facultăților s-a modificat semnificativ în intervalul 1990-2017 și a reflectat specificitatea celor trei etape, și anume: a) prevalența înființării de noi instituții de învățământ superior în anii 1990, b) dezvoltarea excesivă a unor universități private în perioada 2000-2008, c) reducerea activității universităților private și ajustarea ofertei educaționale a învățământului superior public după anul 2008.

Tabelul nr. 25

Evoluția numărului de cadre didactice universitare și a numărului de facultăți în perioada 1989-2017

Anul universitar	Număr de cadre didactice	Număr de studenți per cadru didactic	Număr de facultăți	Număr de studenți per facultate
1989-1990	11.696	14,1	101	1.628,8
1990-1991	13.927	13,8	186	1.036,6
1998-1999	26.013	15,7	556	733,3
2007-2008	31.964	28,4	631	1.438,0
2016-2017	26.618	20,0	560	949,3

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

În ciuda faptului că există destule argumente în favoarea ideii că nivelul calitativ al învățământului superior nu satisface multe dintre cerințele impuse de apartenența la Uniunea Europeană, este necesar să fie relevată existența, și în această componentă a sistemului de educație și formare profesională, a unor „însule de excelență”. Rezultatele pozitive se referă la performanțele studenților și exigențele impuse pregătirii universitare în domeniul științelor medicale, științelor tehnice, tehnologiilor informațional-comunicaționale, precum și la prezența unor universități românești în topurile internaționale referitoare la activitatea didactică universitară și de cercetare științifică avansată. Totodată, a crescut mobilitatea profesională externă a studenților și a cadrelor didactice.

4.7. Evoluția numărului de absolvenți și a numărului mediu de ani de studiu

Fluctuațiile numărului de elevi înscriși în învățământul secundar și terțiar au influențat într-o măsură importantă și dinamica numărului de absolvenți. Pe ansamblul perioadei analizate, numărul de absolvenți s-a redus de la 708.933 de persoane în anul școlar 1989-1990 la 498.889 de persoane în anul școlar 2015-2016, respectiv cu 29,12% (tabelul nr. 26). Principala cauză a respectivei evoluții a fost îmbătrânirea demografică. Astfel, numărul de absolvenți de gimnaziu s-a diminuat cu 48,22%, iar numărul absolvenților de învățământ liceal, cu 25,58%. În învățământul profesional, din cauza neglijării acestei forme de pregătire a personalului calificat, numărul de absolvenți s-a diminuat cu 91,5%. Singurele forme de pregătire a forței de muncă unde numărul de absolvenți s-a majorat au fost învățământul postsecundar tehnologic și învățământul superior.

Tabelul nr. 26

Evoluția numărului de absolvenți ai învățământului în perioada 1990-2016

Anul universitar	Număr total de absolvenți, d.c.	Învățământ gimnazial	Învățământ liceal	Învățământ profesional	Învățământ postsecundar tehnologic	Învățământ superior
1989-1990	708.933	347.096	205.254	126.574	1.896	28.113
1990-1991	669.310	335.831	188.732	115.697	3.123	25.927
1998-1999	635.361	275.623	182.783	78.375	34.958	63.622
2007-2008	784.958	207.798	218.205	113.084	12.986	232.885
2015-2016	498.889	179.703	152.741	10.523	34.134	121.788

Sursa: Calculat după Anuarul statistic al României.

În cazul învățământului postsecundar tehnologic, creșterea de peste 18 ori a numărului de absolvenți a fost urmarea blocării dezvoltării acestei componente a sistemului de educație și formare profesională în ultimul deceniu al economiei de comandă și a reanimării acesteia în ultimul sfert de secol, cu scopul de a suplini unele dintre neîmplinirile pregătirii tehnologice prin intermediul învățământului liceal și profesional. Dinamica numărului de absolvenți de învățământ superior a relevat nu numai fluctuațiile numărului de studenți, ci și modificările din modul de organizare a respectivei componente a sistemului de educație și formare profesională. Astfel, implementarea sistemului Bologna a determinat un număr foarte mare de absolvenți în anul universitar 2001-2008, datorită suprapunerii a două promoții de studii de licență. Ulterior, efectuarea studiilor de licență și a celor de masterat a condus la mărirea numărului de absolvenți de învățământ superior.

Efectele modificării numărului de absolvenți sunt contradictorii. Se observă o reducere a ofertei cantitative de forță de muncă, mai ales de personal cu calificare medie, angajat cu prioritate în meserii și profesii manuale. Din punctul de vedere al nivelului general de cunoștințe al populației, se pot constata efecte pozitive. Datele recensămintelor populației relevă că numărul mediu de ani de școală ai populației alfabetizate, calculat pe baza metodologiei prezentate în S. Peț, coord., 1997, a fost de 9,37 în anul 1992, de 9,53 în anul 2002 și de 9,50 în anul 2011²⁴.

O problemă importantă care s-a manifestat după anul 2000 este legată de valorificarea în economia românească a capitalului uman format în domenii de vârf, precum medicină, tehnologia informației, energetică sau automatizări. O parte însemnată a absolvenților respectivelor domenii de studiu nu și-au găsit locuri de muncă în acord cu aspirațiile lor profesionale și au emigrat în țări unde nivelul veniturilor este considerabil mai ridicat decât în România.

Concluzii

Importanța existenței unui sistem de educație și formare profesională performant pentru dezvoltarea economico-socială pe termen lung a fost conștientizată de factorii decizionali, în perioada de după realizarea Marii Uniri din anul 1918. Din acest motiv, au fost inițiate o serie de reforme ale respectivului domeniu de activitate. Obiectivul declarat al celor mai multe dintre reformele implementate a fost asigurarea creșterii adaptării tinerelor generații la exigențele pieței forței de muncă și ale dezvoltării aparatului productiv în viitorul previzibil.

Modalitățile prin care s-a încercat îmbunătățirea calității componentelor sistemului de învățământ au fost: a) reformarea cadrului instituțional; b) creșterea resurselor financiare alocate de la buget; c) îmbunătățirea statutului cadrelor didactice; d) înnoirea conținutului programelor analitice și a metodelor de predare; e) majorarea duratei învățământului obligatoriu și reducerea barierelor de acces în învățământul secundar superior și în învățământul terțiar.

Experiența acumulată în România relevă faptul că implementarea cu succes a unei reforme în domeniul educației și formării profesionale a fost puternic condiționată de buna cunoaștere a specificului cultural local, a posibilităților de

²⁴Este de notat că la recensămintele din 1992 și 2002 a fost avută în vedere populația alfabetizată de peste 12 ani, iar la recensământul din 2011, populația alfabetizată de peste 10 ani.

dezvoltare economică, a tradițiilor valoroase din perioada anterioară reformei, de existența unei alocări adecvate de resurse financiare de la bugetul de stat, precum și de efortul de adaptare a unor bune practici concepute și aplicate la nivel european și internațional la particularitățile evoluției sociale a României.

Din motive de ordin social-politic, dar și de o anumită tradiție culturală și de organizare a economiei și salarizare a personalului din administrația de stat, demersurile reformatoare au favorizat expansiunea cantitativă a învățământului, chiar și cu prețul reducerii calității activităților educative. De cele mai multe ori, atunci când au fost reduse barierele de intrare în cadrul învățământului secundar superior și, respectiv, terțiar, cererea de învățământ s-a concentrat în domenii în care erau pregătiți viitori liberi profesioniști sau specialiști în domenii nontehnologice. Această tendință a generat o serie de dificultăți în asigurarea de personal specializat în domeniul tehnologic prin intermediul sistemului de învățământ public. Mersul economiei și funcționarea pieței forței de muncă au impus găsirea unor soluții la respectivul blocaj prin intermediul educației nonformale sau informale, dar cu prețul unor costuri economice și sociale suplimentare.

Chiar dacă în funcționarea învățământului s-au manifestat și se manifestă o serie de neîmpliniri, analiza principalilor indicatori de natură cantitativă a evoluției sistemului de învățământ din România pe parcursul unui secol (1918-2017) relevă faptul că respectivul domeniu de activitate a acționat ca unul dintre factorii cu reale contribuții la dezvoltarea economiei pe termen lung și la asigurarea mobilității profesionale și teritoriale pentru largi categorii sociale. Totodată, dezvoltarea învățământului a redus decalajul de gen atât direct, cât și indirect. În fapt, mutațiile structurale ale economiei României din epoca contemporană, dintre care cele mai importante sunt crearea structurilor industriale de bază și apoi tranziția către economia informațională, au fost, într-o măsură importantă, condiționate de schimbările care s-au produs în sistemul de educație și formare profesională.

În anii ce vin, măsurile de reformă a educației și formării profesionale vor trebui să ofere soluții viabile pentru: pregătirea de personal cu nivel de calificare mediu și superior în domeniul tehnologic, redimensionarea ofertei de învățământ superior în sensul unei mai bune adaptări la schimbările care se prefigurează pe plan social, alocarea sustenabilă de resurse financiare, îmbunătățirea statutului și a evaluării cadrelor didactice.

Bibliografie

1. Angelescu Constantin (1940), *Evoluția învățământului primar și secundar în ultimii 20 de ani*, Imprimeriile Curentul, București.
2. Axenciuc Victor (1994), *La formation et le développement du marché intérieur moderne en Roumanie. Etude et séries statistiques à long terme*, Académie Roumaine, Institut National de Recherches Economiques, Bucarest.
3. Axenciuc Victor (2012), *Produsul intern brut al României 1862-2000. Serii statistice seculare și argumente metodologice*, vol. I și II, Editura Economică, București.
4. Constantinescu Nicolae N. (coord.) (2000), *Istoria economică a României*, vol. II, 1939-1989, Editura Economică, București.
5. European Commission (2006-2007), *Organizarea sistemului educațional în România*, Eurybase, Directorate General for Education and Culture.
6. Giurescu Dinu C. (2001), *Învățământul în România între 1948 și 1989*, Dizertație susținută cu ocazia ceremoniei de acordare a titlului de Doctor Honoris Cauza al Universității din Craiova, 22 noiembrie.
7. Golopenția Anton, Georgescu D.C. (1948), *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului*, Probleme economice, nr. 2 (martie), 48 p., cu o adnotare de Sanda Golopenția, 1999.
8. Gusti Dimitrie (coord.) (1938), *Enciclopedia României*, vol. I, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București.
9. Iancu Aurel (2013), *Aniversare glorioasă (Centenar ASE)*, în *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*, vol. XV, Editura Academiei Române, București.
10. Iancu Ștefan (2003), *Dezvoltarea științei și tehnicii în perioada interbelică*, NOEMA, vol. II, nr. 2.
11. Kitchen Hans et al. (2017), *Romania 2017, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education*, OECD Publishing, Paris.
12. Ministerul Educației Naționale (2016), *Strategia educației și formării profesionale din România pentru perioada 2016-2020*.
13. Pavelescu Florin Marius (2016), *Evoluția cadrului instituțional și dinamica sistemului educațional al României în secolul al XX-lea*, Editura Expert, București.
14. Perț Steliana (coord.) (1997), *Evaluarea capitalului uman. Coordonate strategice ale evoluției pieței muncii în România*, Editura IRLI, București.
15. Schifirneț Constantin (2008), *Dr. Constantin Angelescu. Idei novatoare și acțiuni de dezvoltare a învățământului*, Editura Editgraph, Buzău.
16. Ungureanu Constantin (2005), *Știința de carte în teritoriile locuite de români la începutul secolului XX*, Codrul Cosminului, nr. 11, p. 75-101.
17. Vasile Valentina (coord.), Gheorghe Zaman, Perț Steliana, Zarojanu Felicia (2007), *Restructurarea sistemului de educație din România din perspectiva evoluțiilor pe piața internă și impactul asupra progresului cercetării*, Institutul European din România, SPOS, nr. 2.
18. Văcărel Iulian (2013), *Centenarul Academiei de Studii Economice din București – eveniment de justificată satisfacție profesională, bucurie și prilej de bilanț*, în *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*, vol. XV, Editura Academiei, București.